

Beszámoló

**A MEGKÜLÖNBÖZTETŐ (DIFFERENCIÁLÓ) STRATÉGIA
KIALAKÍTÁSÁNAK ÉS MEGVALÓSÍTÁSÁNAK FELTÉTELEI,
LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI A MAGYAR ÉLELMISZERLÁNCBAN**

című, az OTKA támogatásával

2005-2008 között végzett kutatásról

Budapest
2009 február 28.

Tartalomjegyzék

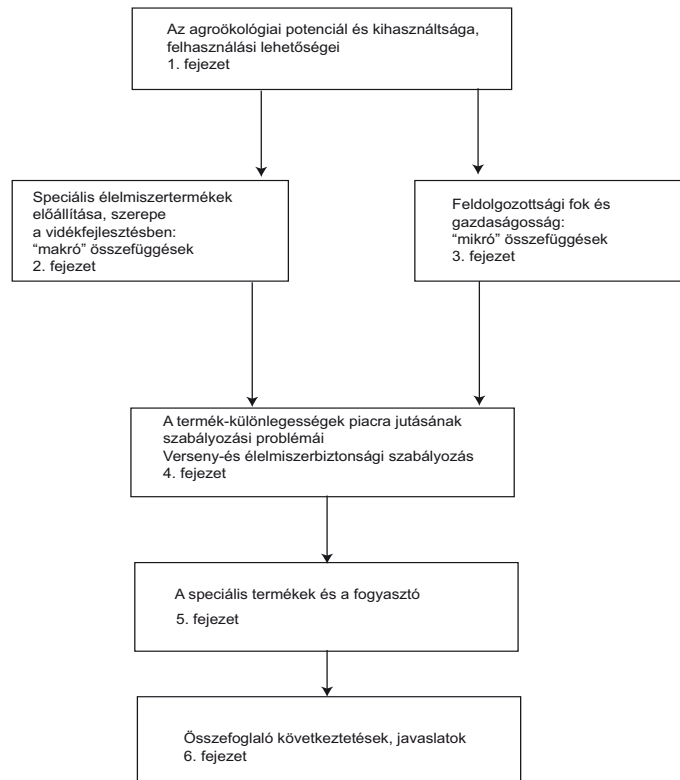
Bevezető megjegyzések.....	3
1. Agroökológiai potenciál, piaci alkalmazkodás, termékdifferenciálás...	5
2. Élelmiszerfeldolgozás és vidékfejlesztés.....	10
2.1. A termék-különlegességek gyártása és a vidékfejlesztés.....	10
2.2. A differenciáló termékstratégia és a vidékfejlesztés.....	12
3. Feldolgozottsági fok és gazdaságosság	24
4. A termék-különlegességek piacra jutása és a kereskedelmi vállalkozások erőfölénye.....	27
5. A termék-különlegességek és az élelmiszerbiztonság.....	29
6. A termék-különlegességek és a fogyasztó.....	33
7. Összefoglaló következtetések és javaslatok.....	40

Bevezető megjegyzések

1. A termék-különlegesség pozitív definíciója azért nagyon nehéz, mert rendkívül széles termékcsoporthoz tartozik ide. Megítélésünk szerint ide sorolhatók mindazon termékek, melyek
 - = helyet kaptak a Hagyományok-Ízek-Régiók termék-katalógusban;
 - = magyar szakmai közvélemény által hungaricumoknak tekintett termékek;
 - = azok a termékek, melyek magyarországi előállítása már/vagy még csak viszonylag kis mennyiségben valósul meg az adott termék-kör hasonló termékeihez viszonyítva.
2. A termék –különlegességek fontos jellemzője, hogy
 - = általában viszonylag kis mennyiségben állítják őket elő,
 - = az adott termék-kör többi termékéhez -helyettesítő termékek- képest magasabb áron értékesíthető;
 - = magas az így előállított termékek hozzáadott-érték tartalma;
 - = a termékhez szorosan kapcsolódik valamilyen speciális imázs, melynek forrása a származási hely, a gyártási technológia, a tradíció, a magas kézi-munkaerő, vagy a speciális összetétel;
 - = a speciális jellegből adódóan az ilyen termékek előállítása nem, vagy csak kis mértékben illeszthető a nagy-és a közepes méretű vállalatok termelési szerkezetébe. A termék-különlegességek sajátos csoportját jelenthetik a funkcionális élelmiszerek, ezek kialakítása és marketingje azonban az esetek többségében azonban ma még elsősorban a nagy-és közepes vállalatokhoz kapcsolódik, mert itt áll rendelkezésre a kutatás-fejlesztéshez, a speciális gyártástechnológiai megvalósításához, valamint a marketinghez szükséges tőke. Ez alól vannak ugyan kivételek (pl. Jódacqua® ásványvíz, a Szegedi Gabonaiipari Kutatóintézet Kht. lisztérzékenyeknek kifejlesztett termékeit gyártó kis pékségek, ezek azonban inkább a szabályt erősítő kivételeknek tekinthetők). Vizsgálataink során elsősorban azon vállalati kört érintjük, mely elsősorban a meglévő lehetőségek kiaknázását, a helyi erőforrások optimális hasznosítását és a komparatív előnyök maximális kiaknázását tekinti alapvető célkitűzésének.

Kutatómunkák logikai fonalát az 1. ábrán tekintjük át.

1. ábra: Munkánk menete és a jelen zárójelentés logikai felépítése

1. AGROÖKOLÓGIAI POTENCIÁL, PIACI ALKALMAZKODÁS, TERMÉKDIFFERENCIÁLÁS

1. tézis. Az agro-ökológiai adottságok messzemenő figyelembevételével kialakított, a precíziós mezőgazdasági termelés eszközrendszerére alapozott agrártermelési struktúra a jelenlegi igényszint kielégítését a mostaninál lényegesen kisebb terület felhasználásával is lehetővé tenné. A jelen piaci viszonyok között a jelenlegi termelési struktúra mentén történő bővítés nem indokolt, ehelyett a sajátos, magas hozzáadott-értékű termékek előállítására érdemes törekedni. A fennmaradó területet az energiatermelésre és/vagy az erdőgazdálkodásra, illetve a biodiverzitás fenntartására célszerű felhasználni.

Az agrár-világpiacok globalizációjából az következik, hogy nem tekinthető értelmes célkitűzésnek a termelés mennyiségének további növelése, mert ezen stratégia alkalmazását sem a piaci viszonyok nem teszik lehetővé, sem a magyar élelmiszergazdaság logisztikai akcióradiusza nem ad módot a tömegtermékek nagy távolságra történő gazdaságos szállításra, és a környező országok csak korlátozott felvevőpiacot jelentenek.

Ha arra keresünk választ, hogy a jelenlegi igény-struktúra kielégítéséhez mekkora területre lenne szükség, akkor mindenképp azt kell meghatározni, hogy milyen technológiai színvonalat tekintünk kiindulópontnak. Világosan látható, hogy napjainkra a magyar növénytermesztés hozamai az esetek jelentős részében messze elmaradtak a fejlett országokétól, sőt a korábbi színvonalat sem érik el, ugyanakkor erőteljesen nőtt a termésátlagok ingadozása, azaz a termelés bizonytalansága. Ezt szem előtt tartva célszerű figyelembe vennünk azt is, hogy még ha a termésátlagok követték volna a hatvanas évek elejétől a nyolcvanas évek végéig tartó, lineáris trendet, akkor sem érnék el egy-egy növény termelésének európai élmezőnyét.

A bemutatott összefüggések ismeretében nem tűnik maximalizmusnak, ha a növénytermelés hektáronkénti termelését az 1984-1988 időszak megyénkénti átlagterméseivel közelítjük. Ez alól csak a cukorrépa és a napraforgó esetén látszik célszerűnek kivételt tenni: itt az agrártermelést is mind nagyobb mértékben integráló multinacionális vállalatok hatására egyre inkább sikerült elérni a termés hozamok növekedését, ezért ezen növényeknél a 2000-2004 időszak átlagterméseivel kalkuláltunk.

A fenti megfontolások alapján a magyar szántóföldi növénytermelés térszerkezetének optimalizálási lehetőségeit hét kiválasztott, a szántóföldi növénytermelés mintegy kétharmadát reprezentáló növény (búza, kukorica, árpa, rozs, cukorrépa, napraforgó, burgonya) megyei termésátlagai alapján elemeztük.

A magyar mezőgazdaság teljesítőképessége és adottságai közötti viszonyt a lineáris programozás alkalmazásával vizsgáltuk. A modell kiinduló adatai az alábbiak voltak:

- x_{ij} termőföld-felhasználás a j megyében az i növényre
- ξ_{ij} az i növény termésátlaga j megyében
- b_i az i növény megkövetelt termésmennyisége
- c_j hét kiválasztott növény termesztésére rendelkezésre álló összes földterület j megyében

d_{ij} egy –egy növény földhasználatának korlátja a j megyében

Kiindulásunk szerint a modell segítségével elérni kívánt “optimális” földhasználati szerkezetnek ki kell elégítenie az alábbi követelményeket:

Az egyes növényekből megkívánt összes termésmennyiség biztosítása:

$\sum_{j=1}^{19} x_{i,j} \xi_{i,j} \geq b_i$	$i=1,\dots,7.$	(Eq. 1)
--	----------------	---------

Az egyes megyékben rendelkezésre álló összes szántóföld-terület figyelembe vétele:

$\sum_{i=1}^7 x_{i,j} \geq c_j$	$i=1\dots7$ $j=1,\dots,19.$	(Eq. 2)
---------------------------------	--------------------------------	---------

Az i növény termesztésére j megyében felhasznált földterület figyelembe vétele:

$x_{i,j} \leq d_{ij}$	$i=1,\dots,7; j=1,\dots,19.$	(Eq. 3)
-----------------------	------------------------------	---------

Végül természetesen azt is meghatároztuk, hogy az egyes célfüggvény - együtthatóknak pozitív értékűeknek kell lenniük.

$x_{i,j} \geq 0$	$i=1,\dots,7; j=1,\dots,19.$	(Eq. 4)
------------------	------------------------------	---------

Az (1) egyenlet x_{ij} értékeinek együtthatói véletlen változók, ezért legfeljebb azt tűzhetjük ki célul, hogy adott biztonsági szinten sikerüljön kielégíteni a termelési igényeket, azaz:

$P \left(\sum_{j=1}^{19} x_{i,j} \xi_{i,j} \geq b_i \mid i = 1, 7 \right) \geq p$	(Eq. 5)
--	---------

Az így létrehozott modell célfüggvényében az összes földhasználat minimalizálása áll, azaz:

$\min \sum_{i=1}^7 \sum_{j=1}^{19} x_{ij}$	(Eq. 6)
--	---------

A bemutatott egyenletrendszerben szereplő összefüggések egy sztochasztikus programozási feladathoz jutunk, melynek nem ismert egzakt megoldása. Az egyszerűség kedvéért az egyes növények a_{ij} termésátlagát vettük figyelembe.

$\sum_{j=1}^{19} a_{ij} x_{ij} \geq b_i$	$i=1, \dots, 7.$	(Eq. 5')
--	------------------	----------

Így olyan egyenlet-rendszerhez jutottunk, amelyik bármely LP programcsomaggal megoldható. A mi választásunk–egyszerűsége miatt–a What’sBest® programcsomagra esett.

Röviden: olyan térszerkezet kialakítására törekedtünk, mely az 1984-89 időszak átlag-termésátlagai alapján képes elérni a 2000-2004 közötti időszak terméseredményeit. A jelenlegi körülmények között megközelítően ez az a termésmennyiség, amelynek bel-és külpiaci értékesítése zavarmentesen megoldható

Munkánk során a bemutatott feltételek mellett kerestük azt a termelési térszerkezetet, mely a legkisebb terület felhasználásával képes kielégíteni a jelenlegi igényszintet. Számításaink eredményeit az 1. táblázatban mutatjuk be.

1. táblázat: Az optimális területfelhasználás az 1-5 feltételrendszer alkalmazásával (ha)

Megyék	Burgonya	Búza	Kukorica	Árpa	Rozs	Cukorrépa	Napraforgó
Baranya	801	35645	85592	20024	0	1557	11401
Borsod- Abauj- Zemplén	1413	64120	31766	28744	955	1685	48915
Békés	332	119959. 8	94620	25600	100	4705	18756
BácsKiskun	2634	81858	91240	24970	8373	5856	40378
Csongrád	4810	68616	57789	12020	6205	2523	21929
Fejér	339	77835	38609	17934	425	0	35851
Győr-Sopron- Moson	1849	41320	54359	32837	1576	8506	14236
Hajdú-Bihar	2001	78118	114508	0	2640	11533	14766
Heves	0	46353	0	10750	165	0	33350
Komárom- Esztergom	540	30405	27311	1732	690	1605	7880
Nógrád	850	16323	0	5409	451	0	7853
Pest	5748	62515	6214	0	7043	2922	34650
Somogy	1064	0	102919	14425	1380	609	12287
Szolnok	1210	86257	48200	24112	269	4167	78021
Szabolcs- Szatmár	3146	0	99648	0	1015 2	2010	0
Tolna	518	35803	94133	11974	579	1768	0
Vas	633	0	28596	25186	1400	3392	6200
Veszprém	1087	0	26320	12875	1630	235.	7040
Zala	1582	0	43993	0	0	0	4576
Összesen	30557	845127	1045818	268592	4403 3	53074	398090

Forrás: saját számítás

A bemutatott táblázat alapján megvalósított termelés-allokációval elérhető, hogy a vizsgált növények termesztésére igénybe vett szántóterület a jelenlegihez képest 17%-kal csökkenjen.

A számításainkhoz felhasznált modellben korlátozó feltételként vettük figyelembe az egyes megyék rendelkezésre álló területeit. Ha ezt a korlátozó feltételt enyhítjük, azaz megengedjük, hogy a termelésre igénybe vett terület adott mértékben meghaladja az 2000-2006 átlagában az egyes megyékben felhasznált területet, akkor azt tapasztaljuk, hogy tovább csökkenhet az agrártermelésre felhasznált földterület mennyisége, és a terület-megtakarítás akár 25%-ot is elérhet. Ha a „megyei” korlátokat teljesen eltöröljük, és nem szabunk gátat annak, hogy az egyes megyékben rendelkezésre álló szántóföld-terület csak adott részét használhatják fel a vizsgált növények termesztésére, akkor egészen sajátos, „monokultúrás” kép alakul ki. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen fejlődési pályának sem értelme, sem realitása nincs, mégis jól rávilágít arra, milyen jelentős termelési potenciállal rendelkezik hazánk mezőgazdasága. Ezen termelési potenciál stabilitását szemléletesen igazolja, hogy ha kizárjuk a választható alternatívák közül azt a megyét, mely a kiindulás szerint „optimálisnak” lenne tekinthető, akkor is jelentősebb nehézség nélkül elérhető a kívánt termésmennyiség.

A vázolt összefüggésekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyar mezőgazdaság nagyon jelentős termelő-kapacitásokkal (agro-ökológiai potenciállal) rendelkezik. Ebből az következik, hogy ha a jelenlegi piaci feltételek nem változnak meg radikálisan, akkor egyre inkább a termelési feltételekhez igazodó földrajzi szerkezet kialakítására célszerű törekedni, azaz fokozott mértékben előtérbe kellene kerülnie a „tájtermesztés” fogalomkörrel összefoglalt gondolkodásmódnak. A termelés térszerkezetének átalakulása megköveteli a szállítási-tárolási logisztikai infrastruktúra földrajzi elhelyezésének újragondolását is. A most tervezés vagy építés alatt álló multimodális logisztikai szolgáltató központok kialakításában is figyelembe kellene venni ezeket a szempontokat. A fennmaradó mezőgazdasági termőterület hasznosításának szempontjából felértékelődik a turizmus, és a mezőgazdasághoz kapcsolódó egyéb tevékenységek szerepe is-azok összes logisztikai feltétel-rendszerével együtt.

A témában megjelent közlemények:

KOCSONDI, J.; LAKNER, Z.: The globalisation of the Hungarian wine economy, *Georgikon for Agriculture*; 8(1); pp. 25-39, 2005

Vizvári B., Lakner Z.: A magyar élelmiszergazdasági logisztika új kihívásai, *Logisztikai Évkönyv*, 2006

2. ÉLELMISZERFELDOLGOZÁS ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS

2.1. A termék-különlegességek gyártása és a vidékfejlesztés

2. tézis A magyar termelési potenciál kiaknázásának, a mezőgazdasági termelők jövedelemnövelésének és a munkahelyteremtésnek elemi feltétele az erős, magas hozzáadott-értéket képező élelmiszeripari kis-és középvállalatok jelenléte.

A világ minden fejlett országát az jellemzi, hogy az élelmiszerfogyasztás előbb utóbb eléri a biológiai telítettség határát. Ekkor a magasabb hozzáadott-érték tartalmú, különlegesebb, egyedibb termékek előállítását jelentheti a legfőbb kitörési pontot (1. ábra). Ha az agrártermelők ebből a folyamatból kimaradnak, akkor nem lesz lehetőségük a termékek kínálta differenciálásra, és így egyre kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek a vertikumon belüli jövedelemosztzkodás során. Az életmód átalakulása, a fogyasztói magatartás módosulása azonban új távlatokat is nyithat. Ennek talán legjobb példája az agrártermeléshez (is) kapcsolódó turisztikai szolgáltatások bővülő köre. Jól példázza ezt a borturizmus fejlődése.

A globalizálódó világban kétpólusú (duális) élelmiszeripar jön létre. A skála egyik pólusán a nagy (gyakran multinacionális) vállalatok helyezkednek el, a másikon a kis –és középvállalatok.

Az elmúlt másfél évtizedben mindvégig heves viták tárgya volt: mekkora szerepe lehet az élelmiszeripari vállalatoknak a vidékfejlesztésben. Ha sikerül olyan élelmiszerfeldolgozó tevékenység-struktúrát kialakítani, mely illeszkedik az adott régió feltételrendszeréhez, akkor ez tartós fejlődés alapját teremtheti meg. Ellenkező esetben visszaeséssel, a hátrányos helyzet konzerválódásával, egyfajta ördögi kör kialakulásával kell számolnunk.

A 90-es évtized elején, a rendszerváltás időszakában sokan úgy gondolták, hogy a magyar mezőgazdaság és vidékfejlesztés problémáit a nagyméretű állami élelmiszeripari vállalatok helyett a privatizált kis- és középüzemek oldják majd meg. Napjainkra egyértelművé vált, hogy az élelmiszeripar számos szakágazatában a világ valamennyi fejlett országában rendkívül erőteljes koncentrációs folyamat tanúi lehetünk. Olyan átalakulások mennek végbe, melyek - tulajdon-formától függetlenül - elsősorban a nagyméretű gyártókapacitások kiépítésének kedveznek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kis- és középvállalkozások ne találhatnák meg helyüket az élelmiszer-feldolgozásban.

A kisméretű élelmiszeripari vállalatok versenyelőnyei közül kiemelendő a rugalmas reagálás készsége, a viszonylag gyors innováció, a közvetlen ellenőrzési és érdekeltségi mechanizmusok alkalmazása, az egyszerű szervezeti és vezetési struktúra, a vállalkozáson belüli bürokrácia minimalizálása és az, hogy optimálisan illeszkedhetnek az adott térség nyújtotta komparatív előnyök hálójába. A kis- és közepes méretű élelmiszeripari vállalkozások fejlődésére azonban többféle veszély is leselkedik. Ezek közül az a legfontosabb, hogy kellő tőke és szakmai felkészültség híján félő: nem képesek a túlélésre.

A helyi erőforrásokra alapozódó élelmiszer-feldolgozás legfőbb előnyei:

- Az élelmiszer-feldolgozás hozzájárul a magasabb hozzáadott érték tartalmú mezőgazdasági termékek előállításához, ezzel az agroökológiai potenciál kihasználtságának javításához és új munkahelyek megteremtéséhez;
- Az élelmiszeripari feldolgozás olyan infrastrukturális fejlesztéseket követel meg, melyek számos más gazdasági tevékenység telepítése során is fontos szerepet játszhatnak. Nyilvánvaló például, hogy ha egy konzervüzem működéséhez fejlett infrastrukturális háttérre van szükség, (például energiaszolgáltató rendszerre), akkor ez további vállalkozások számára is a kibontakozás lehetőségét teremtheti meg. Kutatásaink azt igazolták, hogy ott kezdett el fejlődni például az aszeptikus konzervipari technológia, ahol a borászatnak voltak hagyományai.

Az elmúlt két évtized keserű és drágán szerzett tapasztalata volt, hogy élelmiszeripar korántsem minden szakágazat esetén játszhat meghatározó szerepet a kevésbé fejlett térségek felzárkóztatásában. Vannak azonban olyan tevékenységek, melyek nagyon jelentős mértékben járulhatnak hozzá egy-egy régió átalakulásához. A regionális fejlesztésben sokféle gyártási profil szóba jöhet, ezek közül a gyakorlatilag is megvalósítható tevékenység-struktúra kiválasztásakor az alábbi szempontokat célszerű tekintetbe venni:

- Az élelmiszeripari feldolgozó tevékenység a lehető legszorosabban kapcsolódjon ahhoz a mezőgazdasági termék-előállításához, mely az adott régióban eredményesen valósítható meg. Ez egyrészt azért fontos, mert így minimálisra csökkenthetők a szállítási költségek, másrészt azért, mert a régió mezőgazdaságának sajátos verseny előnyeire támaszkodva mód nyílna ezen előnyök fokozottabb mértékű kiaknázására.
- Az élelmiszeripari feldolgozó tevékenység lehetőleg munkaigényes legyen, mert így a feldolgozóüzem létesítése és működtetése hatékonyabban járulhat hozzá, a régió munkaerő gondjainak foglalkoztatási problémáinak feloldásához, ugyanakkor lehetőség adódhat a viszonylag(!) olcsó munkaerő, mint komparatív előny kiaknázására.
- A regionális élelmiszeripar fejlesztése során fontos, de nem kizárólagos szempont, hogy az élelmiszeripari termék-előállítás során létrehozott produktumok értékesítésére lehetőleg az előállítás helyének közelében legyen mód. Ez jelentős mértékben leegyszerűsítheti a termékpályát és rövidítheti a termék-utat. Nagy hozzáadott értékű, speciális termékek esetén természetesen a nagyobb szállítási távolságok vállalása is lehetséges.
- A regionális élelmiszeripari vállalkozások számára különösen kedvező, ha olyan terméket állítanak elő, mely jellemző az adott régióra és ha a gyártásnak hagyományai vannak. A gyártani kívánt termékek előállítása során célszerű tekintetbe venni a helyi munkaerő képzettségét, termelési tapasztalatait.
- A regionális élelmiszeripari vállalkozások méretükből és tulajdoni helyzetükből (nincsenek jelentős kereszt-finanszírozási lehetőségek) adódóan különösen érzékenyen reagálnak a piaci viszonyok változására. Ezen vállalkozásoknál gyakran nincs elegendő tőke például arra, hogy a kedvezőtlen piaci viszonyok miatt több hónapos termék-készletet finanszírozzanak. Ezért különösen fontos

egyrészt a rugalmasság, másrészt a diverzifikált termékszerkezet kialakítása. Csakis így érhető el, hogy az előállított termékek akkor is elfogadható szintű nyereséget biztosítsanak, ha némely termék esetén kedvezőtlen piaci fordulatok mennek végbe.

Lehetnek olyan tevékenységek, melyek egyértelműen kedvezőtlenek a kisméretű élelmiszeripari vállalkozások számára. Ezek közül különösen nem ajánlhatóak azon tevékenységek, melyek

- jelentős környezetkárosító hatással járnak;
- megvalósításához különösen nagy mennyiségű tőkére lenne szükség, vagy melyeket a nagyméretű, gyakran multinacionális élelmiszeripari vállalatok nagyobb hatékonysággal képesek előállítani;
- túlzott mértékben ki vannak téve a piaci viszonyok ingadozásainak.

2.2. A differenciáló termékstratégia társadalmi környezetének elemzése: Stratégiai játszmák a vidékfejlesztésben

3. Tézis: Magyarországon elsőként alkalmaztam a társadalmi alkuk leírására szolgáló elemző módszert a vidékfejlesztés meghatározó szereplői közötti alkufolyamatok leírására, erőviszonyaik feltárására. A vizsgálatok eredményei a versenyszabályozás szigorítására, az infrastrukturális fejlesztések szerepének növekvő jelentőségére hívják fel a figyelmet.

Munkánk ezen részében négy célt tűztünk ki: (1) a vidékfejlesztés meghatározó szereplőinek azonosítása és a közöttük meglévő erőviszony-rendszer feltárása; (2) az egyes szereplők céljainak bemutatása, (3) az egyes szereplők közötti koalíciók kialakítási lehetőségeinek elemzése (4) a korszerű döntéshozatali módszerek alkalmazhatóságának bemutatása a vidékfejlesztésben.

Munkánk során az intézményi közgazdaságtan és a megbízó-végrehajtó elmélet megközelítését alkalmaztuk. Az intézményi közgazdaságtan alapvetően a gazdaságban működő szervezetekre összpontosítja figyelmét, míg a megbízó-végrehajtó elmélet (principle-agent theory) felhívja a figyelmet arra, hogy a hierarchia alacsonyabb szintjén lévő szervezetek számos területen önálló érdekekkel és mozgástérrel rendelkeznek.

Munkánk harmadik módszertani bázisa a francia stratégiai iskola volt. Ez a társadalmi-gazdasági kérdéseket az egyes szereplők (aktorok) közötti érkedrendszerekre, azok konfliktusaira összpontosítva vizsgálja. Kiindulópontja, hogy ha ismerjük az egyes aktorok egymásra gyakorolt hatását és céljaikat, akkor meghatározható a konfliktusok főbb csomópontja és az alapvető érdekrendszerek. Az egyes aktorok egymásra azonban nem csak közvetlenül, hanem közvetve is hatnak. Lehet például, hogy A aktor viszonylag kis mértékben tudja befolyásolni C-t, de erőteljesen hat B-aktorra, akinek viszont C aktorra jelentős hatása van. Így A és C aktor viszonyrendszerének elemzésekor ezeket a közvetett hatásokat is elemezni kell.

A kölcsönhatásokat első lépésben egy olyan négyzetes mátrixszal írtuk le, melye cellái azt adják meg, hogy az adott sorban levő aktor milyen mértékben hat a megfelelő oszlopban elhelyezkedőre.

Ezzel meghatározhatók a közvetlen hatások mátrixa (MID, matrix of direct influences), valamint a közvetett hatások mátrixa is az alábbi összefüggés segítségével:

I

$$MIDI_{a,b} = MID_{a,b} + \sum \min((MID_{a,c}, MID_{c,b}))$$

Ebből adódóan minden szereplőre meghatározhatjuk a közvetlen és közvetett befolyásának (I_a), illetve befolyásoltságának (D_a) mértékét.

$$I_a = \sum (MIDI_{a,b}) - MIDI_{a,a}$$

$$D_a = \sum (MIDI_{b,a}) - MIDI_{a,a}$$

Ezen két mutató értékét minden egyes szereplőre normaljuk a [4] egyenlet szerint.

$$r_a = \left(\frac{(I_a - MIDI_{a,a})}{\sum I_a} \right) \left(\frac{I_a}{I_a + D_a} \right)$$

Az r_a vektormennyiség így azt fejezi ki, hogy mekkora hatást fejthet ki az adott szereplő a többire.

Az aktor-cél mátrix (MAO Matrix of actor-objective) az egyes szereplők és a célok viszonyát foglalja össze és fejezi ki -4-től +4-ig terjedő skálán. Itt a -4 az adott céllal való teljes szembenállást, a +4 a teljes elfogadást jelenti.

Az r_a vektorral súlyozva a MAO mátrix alapján kiszámíthatjuk az egyes szereplők érdekérvényesítő képességével súlyozott szereplő-cél mátrixot is.

$$3MAO_{a,i} = 2MAO_{a,i} \cdot r_a$$

A 3MAO mátrix azért nagyon fontos, mert segítségével meghatározhatjuk, hogy az egyes szereplők milyen mértékben érintettek a kérdésekben (mobilizációs koefficiens, [6]), mekkora az egyetértésük [7], illetve egyet-nem-értésük mértéke [8].

$$MOB_a = \sum |3MAO_{a,i}|$$

továbbá:

$$Ag_i = \sum (3MAO_{a,i} (3MAO_{a,i} > 0))$$

Az egyet-nem értés mértéke:

$$Disag_i = \sum (3MAO_{a,i} (3MA(O_{a,i} < 0)))$$

A mátrix segítségével kiszámíthatjuk azt is, hogy mekkora az egyes szereplők közötti egyetértés (konvergencia) [9], illetve egyet-nem értés (divergencia) [10] mértéke.

$$3CAA_{a,b} = \frac{1}{2} \sum ((|3MAO_{a,i}|) + |3MAO_{b,i}|) \cdot (3MAO_{a,i} \cdot 3MA(O_{b,i} > 0))$$

$$3DAA_{a,b} = \frac{1}{2} \sum ((|3MAO_{a,i}|) + |3MAO_{b,i}|) \cdot (3MAO_{a,i} \cdot 3MAO_{b,i} < 0)$$

$$3QE_i = 1 - \left[\frac{(\sum |3CAA_{i,k}| - |3DAA_{i,k}|)}{(\sum (|3CAA_{i,k}| + |3DAA_{i,k}|))} \right]$$

Kutatásaink során tizenegy fő, gyakorló gazdaságfejlesztési szakemberből álló team segítségével vizsgáltuk a vidékfejlesztés szereplőinek helyzetét és stratégiáit. Az egyes szereplők érdekérvényesítő képességét és célkitűzéseit három munkatülés során határoztuk meg, törekedve a konszenzus kialakítására.

Vizsgálati eredmények

Munkánk első részében a vidékfejlesztés meghatározó szereplőit és célrendszerüket definiáltuk. (2. táblázat).

2. táblázat: A vidékfejlesztés meghatározó szereplői és célrendszerük

A vidékfejlesztés meghatározó szereplőinek halmaza		A vidékfejlesztés meghatározó szereplőinek célrendszer-halmaza	
Szereplő neve	Rövidítés	Stratégiai cél	rövidítés
Önkormányzatok	MUNICIP	Tőkevonzó képesség növelése	CAPITAL
Magyar kormány	HUNGOV	Munkahelyek megtartása és új munkahelyek létesítése	WORKPLACE
Regionális önkormányzat	REGGOV	Profit-maximalizálás	PROFIT
Megyei önkormányzat	CONTGOV	Profit-kivonás és adóelkerülés	TAXEV
Állampolgárok	CITIZ	Emberi erőforrás fejlesztése	HR
Kis –és közepes méretű vállalatok (nem élelmiszeripari a régióban)	SME	Környezetvédelem	ENVIRON
Mezőgazdasági termelők	AGRPOD	A költségvetési korlátok betartása	BUDGET
Kis-és közepes méretű élelmiszeripari vállalatok	SMEAGRIC	Versenyképesség fokozása	COMPET
Kis-és közepes méretű kereskedelmi és vendéglátóipari vállalatok a régióban	SERVSME	Életminőség javítása	LIFEQ
Multinacionális vállalatok (nem kereskedelmi)	MULTI	Szavazatszám-maximalizálás	VOTES
Multinacionális kereskedelmi vállalatok	MULTCOMM	Adóbevételek-maximalizálás	TAXMAX
Kockázati tőke	VENTCAP	Működési költségek minimalizálása	COSTMIN
Európai Unió	EU	Támogatás-bevonás maximalizálása	SUBSID
Infrastrukturális szolgáltató szektor	INFRA		
Civil szervezetek	NGOS		
Oktatás	EDUC		

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

A fenti szereplők felsorolásából látható, hogy nem a formális csoportosítást, hanem

közgazdasági megfontolásokat alkalmaztunk a szereplő –csoportok kialakításakor.

Néhány megjegyzés a szereplők köréhez

- A magyar közigazgatási rendszer sajátossága a többlépcsős tagolás. Történelmi okok miatt nagyszámú (több mint 3000) önkormányzat létezik. Ezek –főleg a rendszerváltás környékén hozott kapkodó törvények hatására meglehetősen nagy önállóságot élveznek. A közigazgatás másik hagyományos egysége a megye. Budapesten kívül Magyarország 19 megyéből áll. A megyerendszer átalakítása évtizedek óta téma, de csak az európai csatlakozást követően vált szükségessé, mert az EU nem tud mit kezdeni a túlzottan decentralizált területi egységekkel. Ezért jöttek létre 3-4 megye összevonásával a régiók. Jelentős hiba azonban, hogy sem a megyei, sem a regionális önkormányzatok nem rendelkeznek elosztható forrásokkal, mert azok felett a helyi önkormányzatok diszponálnak.
- A kockázati tőke (amely lehet hazai vagy külföldi) jelentős szerepet játszhat a térségfejlesztésben, például az infrastrukturális szolgáltatások fejlesztése területén. Az elmúlt években Magyarországon megvalósult turisztikai fejlesztések (pl. gyógyfürdők, konferenciák és idegenforgalom részére történő kastélyfelújítások) mögött jelentős részben ilyen kockázati tőkebefektetők állnak. A kockázati tőke szerepe sokkal nagyobb mint ahogy az a hivatalos statisztikákból kitűnik, mert itt általában titkos megállapodások (u.n. zsebszerződések) vannak. Magyarországon például kialakult egy olyan, mintegy 200-300 vállalkozásból álló „sztár-borász” réteg, akik kiemelkedő minőségű, magas árkategóriás borokat készítenek, palackonként 15-30 Eurós áron. Ezen vállalkozások szinte mindegyike úgy alapozta meg sikereit, hogy a magyar borász szakember mögött tőkeerős, háttérben maradó külföldi pénzügyi befektető állt.
- Az infrastruktúrális szolgáltató szektor értelmezésünk szerint az érintett szervezetek rendkívül széles körét fogja át, a személyszállítástól a távolsági tömegközlekedésig. Ezek jelentőségét nem lehet eléggé túlbecsülni. Például a multinacionális –vállalatok telephely-választását vizsgáló vizsgálatunkban azt mutattuk ki, hogy egy külföldi vállalat számára nagyon fontos, hogy Magyarországra érkező képviselői-vezetői melyik régióban milyen szabadidő-eltöltési, sport-és kulturális lehetőségeket találnak.

A célok halmazának meghatározása során –a műhelymunkában résztvevők tapasztalataira építve –ugyancsak a legfőbb tényezőket gyűjtöttük egybe. Nyilvánvaló, hogy ezek közül nem minden szereplő számára egyformán fontos mindegyik tényező. Vannak olyanok, amelyek például a multinacionális vállalkozásoknak fontosak, és vannak olyanok, amik az önkormányzatoknak. Sok olyannal is találkozunk, melyeknél éppen ellentétes egymással a különböző szereplők érdeke. Nyilvánvaló például, hogy az adóbevétel maximalizálása célkitűzés nagyon fontos a kormányzat számára, de a vállalkozások éppen hogy az adóztatást akarják elkerülni.

Az egyes szereplők egymásra (3. táblázat). ha tását kifejező (3. táblázat)mátrixot a (3. táblázat) tá(3. táblázat)blázat tartalmazza

3. táblázat: Az egyes szereplők kölcsönhatás-mátrixa

	M U N I C I P	H U N G O V	R E G G O V	C O N T G O V	C I T I Z	S M E	A G R P O D	S M E A G R I C	S E R V S M E	M U L T I	M U L T C O M M	V E N T C A P	E U	I N F R A	N G O S	E D U C
MUNICIP	0	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2	2	0	1	0	2
HUNGOV	3	0	1	2	2	2	2	2	3	3	3	2	1	3	0	4
REGGOV	1	1	0	2	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
CONTGOV	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
CITIZ	4	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
SME	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
AGRPOD	1	0	0	2	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
SMEAGRIC	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SERVSME	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MULTI	3	4	3	3	3	2	2	2	0	0	2	0	1	2	1	1
MULTCOM	3	4	3	3	3	0	4	4	3	3	0	0	1	3	1	0
VENTCAP	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
EU	2	4	1	2	0	1	3	1	1	1	1	0	0	3	0	0
INFRA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0
NGOS	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
EDUC	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

Az egyes szereplők befolyásának (influenca) és befolyásoltságának (dependencia) elemzése (ábra) arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen nagyfokú valamennyi helyi szereplő kiszolgáltatottsága a multinacionális vállalatokhoz és az országos hatalmi szervekhez viszonyítva

Első pillantásra meglepő lehet a multinacionális kereskedelmi vállalatok jelentős befolyása. Ez azért van így, mert ezek a kereskedelmi vállalatok az elmúlt egy évtizedben alapvetően átalakították a magyar kereskedelmet. Ezek a vállalatok tőkeerejük révén jelentős beruházásokat hajtottak végre, és napjainkra a magyar élelmiszer-belkereskedelem mintegy 70%-át tartják kézben. Általános stratégiájuk az volt, hogy megkérdezték egy – egy önkormányzat vezetőjét, ahova települni szerettek volna, hogy milyen problémái vannak. Felajánlották, hogy részt vállalnak ezen probléma megoldásában (pl. útépítés,

környezeti károk felszámolása), viszont ezért cserébe telephelyet kérnek. Ezzel sikerült viszonylag olcsón jelentős telephelyet foglalniuk a városok közelében vagy központjában, ugyanakkor a helyi szintről delegált országgyűlési képviselőkön keresztül elérték, hogy azok a multinacionális kereskedelmi vállalatokat támogató törvényeket fogadtak el. Ezen vállalatok nagyon erősen visszaélnék erőfölényükkel (pl. 90-150 napos fizetési határidők, beszállítói árak leszorítása), viszont a beszállítóknak nincs lehetőségük másokhoz fordulni. A műhelymunkában részt vevők mindegyikének az volt a véleménye, hogy a nagyméretű kereskedelmi vállalatok törvényhozási befolyása elég erős volt ahhoz, hogy a versenytörvény ne lépjen fel szigorúan velük szemben. A kialakult helyzetnek az a következménye, hogy a nem kellően tőkeerős mezőgazdasági beszállítók, valamint élelmiszeripari kis- és középvállalkozások helyzete egyre inkább tarthatatlan és kiszolgáltatottá válnak. Nyereségük a nagyon alacsony árak miatt nem képződik, így fejlesztésre alig van lehetőségük. A megoldást természetesen itt is az együttműködés és összefogás jelenthetné. A szövetkezetek szervezésével kapcsolatban azonban továbbra is nagy az ellenérzés, részben a korábbi időszak kedvezőtlen tapasztalatai, részben a gazdálkodók egymás közti bizalmának alacsony szintje miatt. A szövetkezeti szerveződés erősödését segíti elő az európai unió szabályozása, mely például a gyümölcs- és zöldségtermelésben csakis a termelői értékesítési szövetkezeteket támogatja. Ezért az elmúlt tíz évben nagyszámú ilyen szövetkezet alakult, és számuk 2002-re elérte a 250-et. Később kiderült, hogy ezek túlzottan kicsik, és ezért koncentrációs folyamat kezdődött, 2007-re a számuk 50-re csökken.

A kis- és közepes méretű szolgáltató és ipari vállalatok viszonylag alacsony befolyással, ugyanakkor jelentős függéssel jellemezhetőek. Jövőjük gyakran szorosan kötődik azokhoz a multinacionális termelői vállalatokhoz, melyeknek beszállítói lehetnek. Erre azonban nincsenek gyakran felkészülve, és ezért a magyar kormány egyik kiemelten fontos célja ezen vállalatok felkészítése oktatással, képzéssel, minőségügyi rendszerek kiépítésére adott támogatással.

A helyi kezdeményezésekre épülő, alulról szerveződő, civil szféra rendkívül fejletlen, elsősorban a vidéki térségekben. Ez sok esetben akadályozza a vidékfejlesztés szereplői közötti párbeszéd és a kollektív akciók kialakulását. Ezekre pedig nagyon nagy szükség lenne, mert enélkül a helyi lehetőségek kiaknázása nem valósítható meg. Ennek jó példája a gyógyidegenforgalom. Magyarország Európában egyedülálló hőmérsékletű és ásványi anyag összetételű ásványvíz-kinccsel rendelkezik. A 350 millió m³ napi gyógyvíz-mennyiség mindössze harmadát hasznosítjuk. Az elmúlt tíz évben 187 termálfürdőt építettek, illetve újíítottak fel jelentős állami támogatással. A gyógyfürdőkhöz kapcsolódó hotelek abban érdekeltek, hogy a szállodában tartsák a vendégeket, azok ott költsék el a pénzüket. Hiányzik a környékbeli szolgáltatókkal (például az élelmiszeripari beszállítókkal) történő együttműködés, nincs helyi turisztikai programkínálat, az éttermek és vendéglátó-helyek nem szereznek be semmit a környékbeli termelőktől. Gyakran még a kvalifikáltabb munkaerő (szakácsok, idegen nyelvet beszélő felszolgálók, szállodai recepciósök stb.) is az ország más vidékeiről érkezik. Így ezek az objektumok „zárványként” vannak jelen, és nem képezik szerves részét az adott régió fejlesztésének. A kialakult helyzetben mindenki veszít. A kevés kiegészítő program miatt a drágán felújított gyógyfürdők kihasználtsága mindössze 34%-os, a külföldi vendégek száma folyamatosan csökken.

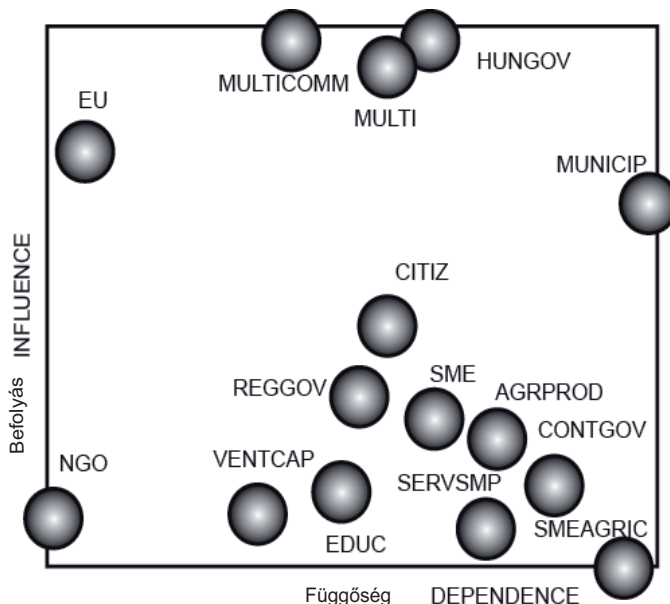
4. táblázat: Az egyes szereplők kölcsönhatás-mátrixa

	C A P I T A L	W O R K P L A C E S	P R O F I T	T A X E V	H R	E N V I R O N	B U D G E T	C O M P E T	L I F E Q	V O T E S	T A X M A X	C O S T M I N	S U B S I D
MUNICIP	3	4	0	-4	3	4	4	2	2	4	4	4	4
HUNGOV	4	4	0	-4	4	4	4	4	3	4	4	4	4
REGGOV	3	4	0	-4	4	4	4	4	3	2	2	0	4
CONTOV	3	4	0	-4	4	4	4	4	3	3	2	0	4
CITIZ	1	4	0	-2	4	2	0	0	4	0	0	-4	2
SME	1	-2	4	4	0	-2	0	4	0	0	-4	-4	4
AGRPOD	0	0	4	4	3	0	0	3	0	0	-3	0	4
SMEAGRIC	0	0	4	4	3	2	0	4	0	0	-4	0	4
SERVSME	0	-1	4	4	3	4	0	4	0	0	-4	0	4
MULTI	4	-4	4	4	4	0	0	4	0	0	-4	0	4
MULTCOM	0	-4	4	4	3	0	0	3	0	0	-4	0	0
VENTCAP	4	2	4	4	3	0	0	4	0	0	4	0	4
EU	1	2	0	0	2	2	2	2	0	0	0	1	0
INFRA	0	-2	3	0	2	0	4	0	0	0	0	0	4
NGOS	0	0	0	0	3	4	0	0	3	0	0	0	4
EDUC	0	2	0	0	4	1	4	0	0	0	0	0	4

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

A táblázat elemzése alapján számos következtetés vonható le. Ha az egyes célok támogatottságát vizsgáljuk az egyes szervezetek érdekérvényesítő-képességének függvényében (7.1. ábra), akkor azt láthatjuk, hogy az emberi erőforrás fejlesztése, a versenyképesség növelése, valamint a támogatások bevonása a legjelentősebbek.

2. ábra: A vizsgált szereplők befolyása és függősége

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

A célok között kiemelkedő jelentőségű, általánosan elfogadott tényező a versenyképesség javítása és a humán erőforrás fejlesztése. Az emberi erőforrások fejlesztése terén Magyarország jelentős hátrányban van a fejlett országokhoz képest, mert hosszú időn keresztül nagyon alacsony volt a felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberek száma. Az elmúlt két évtizedben négyszeresére nőtt ugyan a felsőoktatásban tanulók létszáma, de ez nem járt együtt a képzés színvonalának növekedésével. A képzési létszám bővülése főleg azon a területeken ment végbe, amik úgynevezett divatos diplomát adtak, és szerepük minimális a vidékfejlesztés szempontjából. Ilyen például a kommunikációs szakemberképzés, az újságíróképzés, a médiatudományi képzés, valamint a jogi karok számának bővülése. Ugyanakkor egyre nagyobb a középfokú végzettségű szakmunkások hiánya, és ez egy-egy régió fejlődését gátolja, mert a tőke nem fog olyan régióba menni, ahol nincs képzett munkaerő. A középfokú szakemberhiány jellemző példája az élelmiszeripari szakmunkások, technikusok képzésének helyzete. Számos szakmában nincs technikusképzés, az évente kibocsájtott szakmunkások száma pedig sokszor alig kevesebb, mint az ugyanezen területen végző mérnököké. Az olyan vállalatok, amelyek csak azért települnének Magyarországra, mert itt alacsonyak a bérköltségek, azok már nem ide jönnek, hanem például az ugyancsak EU-tag Romániába, Bulgáriába, vagy a Távols-keletre. Tovább rontja a helyzetet, hogy az EU csatlakozást követően a jó szakemberek tömegei vállalnak munkát Nyugat-Európában.

Az adóbevételek (rövid távú) maximalizálására irányuló kormányzati szándék és a gazdálkodó szervezetek adózás alóli kibúvásának szándéka között természetszerűen ellentét feszül. A kormányzati magatartás az adópolitika területén az elmúlt években két jelentős hibát követett el: Egyrészt a Magyarországra irányuló külföldi tőkebefektetőket 3-5 éves adómentességgel próbálta az országba csalogatni. Ez annyiban volt hiba, hogy Magyarország gazdaságának fejlődéséhez elsősorban a hosszú távra tervező befektetőkre van szükség, azok pedig annál sokkal inkább stratégiai módon gondolkodnak, hogy ilyenviszonylag rövid távú adókedvezmény számukra vonzó legyen.

A másik jelentős probléma, hogy hiányzik a kellően erős fellépés az adótörvényekkel szemben fellépők, mindenek előtt az illegális gazdaság szereplőivel szemben. Az elmúlt években ez a szektor annyira megerősödött, hogy –szorosan összefonódva a szervezett bűnözéssel–jelentős befolyásra tett szert a politikai döntéshozatalban is. Ezt nagymértékben elősegítette, hogy például a politikai pártok finanszírozásának rendszere továbbra is áttekinthetetlen. Ezért aztán az illegális (adófizetés nélküli, gyakran fekete-munkára alapozott) szféra részaránya eléri a 30%-ot is. Egyes szektorokban (pl. borászat, szeszipar, húsipar, baromfiipar, vendéglátás) az illegális szféra olyan jelentős, hogy alig van lehetősége a törvényes vállalkozásoknak bekapcsolódnuk a termelésbe, mert az adófizetési kötelezettségek miatt eleve versenyképtelenek. Ezzel is magyarázható, hogy számos, a vidéki kis-és középvállalkozások fejlesztését szolgáló EU-forrást nem vettek igénybe a jogosultak.

A kis-és középvállalkozások fejlesztésében és a vidéki munkahely-teremtésben egyaránt kiemelkedő jelentősége lehetne az Európai Unióból érkező, a vállalkozások fejlesztését szolgáló források felhasználásának. Ezek mindegyike a különböző beruházásokat támogatja (például kis helyi konzervüzemek, húsüzemek, tejfeldolgozók létesítése), nem adnak azonban támogatást a folyamatos működéshez szükséges forgóeszközök finanszírozására. A kezdő vállalkozások pedig ezek nélkül nem tudnak elindulni, így aztán a vidéki vállalkozások fejlesztését ezek a pályázatok nem segítik elő kellő mértékben.

Nagyon jelentős eltérések vannak az adófizetéssel és a munkahely–megtartással kapcsolatban.

5. táblázat: Az egyes szereplők ambivalenciájának mértéke

Szereplő	Ambivalencia mértéke
MUNICIP	0.3
HUNGOV	0.3
REGGOV	0.3
CONTGOV	0.3
CITIZ	0.4
SME	0.5
AGRPOD	0.3
SMEAGRIC	0.3
SERVSME	0.4
MULTI	0.4
MULTCOMM	0.4
VENTCAP	0.4
EU	0.2
INFRA	0.3
NGOS	0
EDUC	0.1

Forrás: saját szerkesztés

Az egyes szereplők ambivalenciáját elemezve jól látható, hogy ez viszonylag magas a szereplők többségénél, ezért elhúzódó konfliktusokra kell felkészülni a regionális fejlesztésben.

A 5. táblázatból látható, mennyire jelentős ambivalencia jellemzi a kis-és középvállalkozásokat. Ezek támogatása

A fenti vizsgálatok alapján számos következtetés fogalmazható meg. Ezek közül a legfontosabbak:

- A regionális fejlesztés szereplői közül-paradox módon-éppen a helyi szereplők érdekérvényesítő képessége a legkisebb.
- Az emberi erőforrás fejlesztése alapvető fontosságú, valamennyi meghatározó szereplő számára kiemelt jelentőségű cél.
- Az infrastrukturális szolgáltatások szerepe kiemelkedően fontos a vidék fejlesztésében, jóllehet ezek fő célja ma még sok esetben pusztán a költségvetésük kereteinek betartása. Az infrastrukturális szolgáltatások

fejlesztése (mindenek előtt a multimodális logisztikai szolgáltató központok fejlesztése) nélkül nem lehetséges a továbblépés, a verseny-és tőkevonzó képesség növelése.

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a vidékfejlesztésben továbbra is jelentős szerep jut az élelmiszeripari kis-és középvállalkozásoknak, ehhez azonban a jelenleginél átfogóbb támogatási rendszerre lenne szükség. Ennek főbb elemei között kellene hogy szerepeljen a kutatás-fejlesztés és az infrastruktúra modernizálása is.

A témában megjelent közlemények:

Somogyi S., Lakner Z., Kajari K., Sefcsich G., Gábrity Molnár I., Ricz A.: Kistérségi távlatok-SWOT és MACTOR elemzés a Délvidék regionális fejlesztéséhez, Szabadka: Regionális Tudományi Társaság, 2007. 1-100. p. ISBN 978-86-86929-07-3, 2007

Lakner Z.: Turning the Rubik's cube: socio-economic modernisation, life quality, competitiveness and food research, Acta Alimentaria. 2008, vol. 37. no. 4, p. 409-413., 2008

3. FELDOLGOZOTTSÁGI FOK ÉS GAZDASÁGOSSÁG

4. Tézis: Esettanulmányokkal, szimulációs modellekkel igazoltuk, hogy a vertikum kiépítése, a hozzáadott-érték tartalom növelése jelentősen csökkenti az agrár-és élelmiszertermelés kockázatát, növeli a gazdaságosságot.

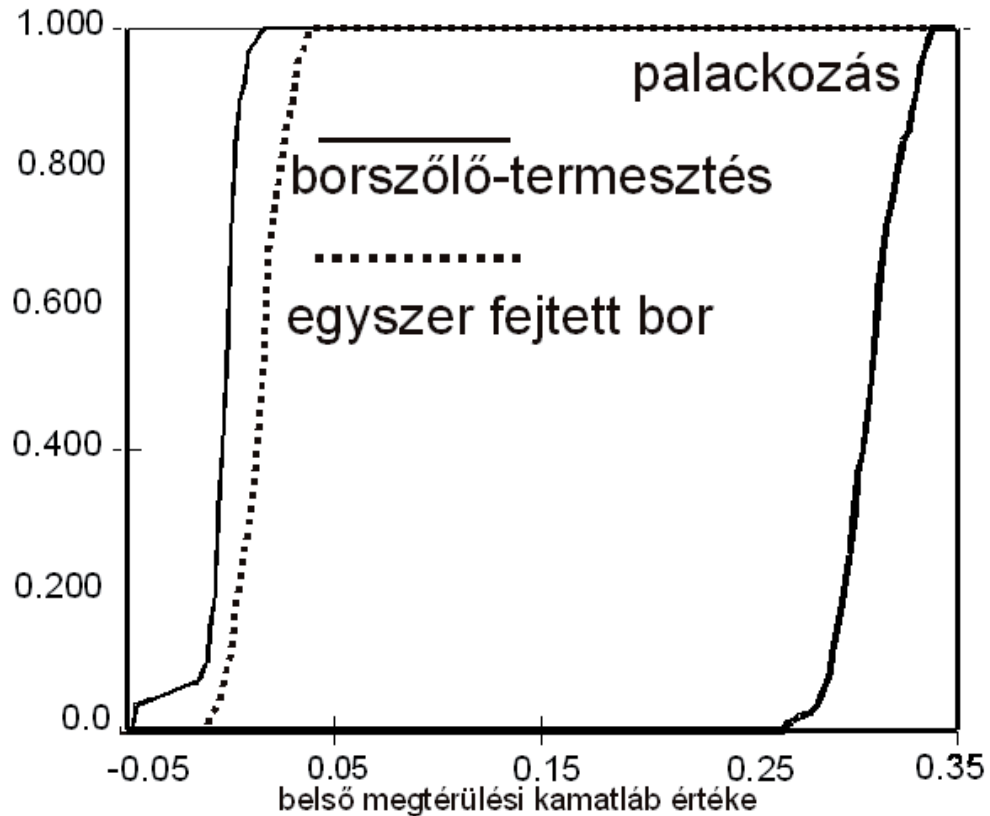
A szőlészeti és borászati beruházás közismerten jelentős állóeszköz lekötését igényli, és a megtérülés lényegesen később jelentkezik, mint a befektetés. Ebből adódóan a szőlészeti és borászati beruházások tervezésénél és előkészítésénél megkülönböztetett jelentősége van a körültekintő kalkulációknak, és a korszerű, a véletlen hatásokat is figyelembe vevő modelleknek.

Számításaink során részletesen igazoltuk, hogy a szakértői megkérdezésen alapuló szimulációs modellek hatékonyan alkalmazhatóak a szőlő-bor vertikum leírására. Munkánk eredményeként számos olyan következtetést fogalmazhatunk meg, melyek révén pontosabb képünk lehet a szőlészeti és borászati beruházás előkészítése és tervezése során érvényesítendő elvekről, és ugyanakkor jobban átláthatjuk a beruházáshoz kapcsolódó stratégiai döntések következményeit is.

- A beruházás-gazdaságossági számításokhoz kapcsolódó elvi megfontolások közül alapvető jelentőségűnek tartjuk annak kiemelését, hogy a különböző időpontokban jelentkező pénzáramok összevetése csakis a diszkontálás segítségével lehetséges.
- A vállalkozói türelmetlenség (az alkalmazott diszkontláb) értéke alapvetően befolyásolja a számítások eredményeit, és ennek megfelelően más és más lehet a vizsgált beruházások értékelése.
- Az infláció és a vállalkozói türelmetlenség alapvetően különböző kategóriák. Az egymástól eltérő időpontokban jelentkező pénzösszegek akkor sem vethetők össze, ha nincs infláció.
- A belső megtérülési kamatláb és a nettó jelenérték számítása együtt ad képet a beruházás várható gazdaságosságáról. A kettő nem helyettesíti, hanem kiegészíti egymást.
- Ha olyan vállalkozás létrehozására törekszünk, amely „ütésálló”, azaz elég stabil ahhoz, hogy képes legyen kivédeni-kiegyensúlyozni az esetleges kedvezőtlen fordulatok hatásait is, akkor ehhez nem elegendő, ha egy –egy lehetséges jövőképet (költség-jövedelem) viszonyt tételezünk fel, hanem többféle forgatókönyvet kell végiggondolnunk. Ebben fontos szerepe lehet a korszerű szimulációs módszerek alkalmazásának.
- A szőlőtermelés jelenlegi költség-jövedelem viszonyai között nincs reális lehetősége annak, hogy állami támogatás nélkül is érdemes legyen szőlőt telepíteni.
- A feldolgozottsági fok növekedésével emelkedik a termelés gazdaságossága (6.1.ábra). Ez nemcsak arra hívja fel a figyelmet, hogy a nagyobb méretű üzemekben célszerű lehet saját borfeldolgozó és palackozó berendezéseket is üzembe állítani, hanem arra is rávilágít, hogy a pinceszövetkezetek

működésének milyen nagy fontossága lehet a szőlőtermelő vállalkozások működtetésében.

3. ábra: A belső megtérülési ráta eloszlásfüggvénye különböző felolgozottsági fokú termékeknél

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

A témakörhöz kapcsolódó publikációk:

1. Lakner Z., Márkus P.: Feasibility of investments in Hungarian grapewine sector. *International Journal of Horticultural Science*. 2007, vol. 13. no. 1, p. 37-42.
2. Lakner Z., Hajdu I., K. K., Kasza G., Márkus P., Vizvári B.: Versenyképes élelmiszergazdaság-élhető vidék (négy tézis egy lehetséges fejlesztési politika körvonalainak meghatározásához). *Gazdalkodás*. 2007, vol. 51. no. 4, p. 1-13.

Hasonló szimulációs modellt dolgoztunk ki az a magyar almatermesztő vállalkozások elemzésére is. Az elmúlt tizenöt évben a korábbiak töredékére csökkent az étkezési alma előállítás, erőteljesen megnőtt viszont a léalmából készített almalé-sűrítmenygyártás aránya. Ez tipikusan olyan termékszerkezet-váltás volt, melybe be van kódolva a bukás: a lényegesen olcsóbb, harmadik világbeli termelőkkel egyszerűen nem lehet majd versenyezni. A kialakult helyzet fő oka az áruezelési-logisztikai rendszer hiánya. 3-5 hektáros almáskerthez nem lehet korszerű csomagolási-tárolási kapacitást gazdaságosan üzemeltetni. Ennél nagyobb méretű feldolgozók üzemeltetése azonban már ismét csak szövetkezetek létesítését tenné indokolttá. Számításaink szerint ekkor már elfogadható nyereséggel lenne működtethető a termelő-tároló rendszer. Látnunk kell azonban hogy sokszor a gazdaságssabályozás is hibásan orientált: értelmetlen dolog volt alma-ültetvényre támogatást adni úgy, hogy az nem foglalta magába az áruvá készítést és a tárolást. Látnunk kell ugyanis, hogy ma már nem az októberben leszedett és a „fa alól” értékesített alma az étkezési alma, hanem az egységesen csomagolt, nyomonkövetést szolgáló adathordozókkal felszerelt, január-és április között értékesített termék tekinthető annak.

A vázolt célok eléréséhez valódi tanácsadási rendszerre, stratégiaalkotásra lenne szükség. Ez felveti az olyan, működő szaktanácsadási központok létrehozásának igényét, melyek ténylegesen a régióban használható, releváns tudás központjai, és nem egy –egy (sokszor öncélú és/vagy marginális jelentőségű témát „művelő” elméleti kutatóintézetek, ha úgy tetszik „tudásközpontok”).

A témában megjelent közlemények:

Lakner Z. , Hajdu I. , Kajári K. , Kasza G. , Márkus P., Vizvári B: Versenyképes élelmiszergazdaság-élhető~ vidék (négy tézis egy lehetséges fejlesztési politika körvonalainak meghatározásához), *Gazdalkodás*. 2007, vol. 51. no. 4, p. 1-13., 2007
Szénás I. , Galó M. , Lakner Z.,: Producer-retailer relations in hungarian food chain, *Acta Beregsasiensis*. 2007, vol. 4. no. 1, p. 15-23., 2007

4. A TERMÉK-KÜLÖNLEGESSÉGEK PIACRA JUTÁSA ÉS A KERESKEDELMI VÁLLALKOZÁSOK ERŐFŐLÉNYE

5. tézis Az élelmiszerkereskedelmi vállalatok-erőfőlényükkel visszaélve- olyan kereskedelmi feltételekkel kötnek szerződést mezőgazdasági és élelmiszeripari beszállítóikkal, melyek azok helyzetét erőteljesen nehezítik, sokszor lehetlenné teszik. Az ezen szerződésekre vonatkozó információs rendszer fejlesztésével, a mögöttük meghúzódó pénzügyi forrás –átadás fokozott megadóztatásával a jelenleginél áttekinthetőbb és méltányosabb jövedelem-megosztás feltételeit kellene megteremteni.

A magyar élelmiszerláncban is mind erőteljesebben érezhető a kereskedelem erőfőlénye. Ennek legkézzelfoghatóbb jele a késedelmes fizetések és a különböző címen kiereszkolt kedvezmények rendszere.

A jelenleg hatályos számviteli és adótörvények alkalmazása csak korlátozott mértékben ad módot annak az anomáliának a kezelésére, hogy a kereskedelmi vállalatok gyakran csak erőteljes késedelemmel fizetnek. Elvben hatályban van olyan törvény, mely legfeljebb harminc napos fizetési határidőt engedélyez, ezt azonban szinte sehol nem tartják be. A szabályozás továbbfejlesztéséhez a kereskedelmi vállalatok pénzügyi beszámolóinak rendszerét, majd az arra épülő adórendszert kellene tovább finomítani.

Mindenek előtt a vevőállomány¹ és a szállítóállomány² forgási sebességét lenne célszerű folyamatosan nyomon követni. A folyamatos megfigyelés lehetőséget teremtene arra, hogy az idő előrehaladtával a mutatók változását is megfigyelhessük. A jelenlegi gyakorlat szerint a mérlegbeszámolóban közölt adatok ehhez nem elégségesek. Javasoljuk, hogy az adóbevallási kötelezettséghez rendeljék hozzá ezen mutatók közlését is. Ezzel el lehetne érni, hogy a jelentősebb cégek havonta jelentsék ezeknek a mutatóknak az értékét, és idővel a változásuk iránya és intenzitása is leolvasható lenne.

A 2. táblázatban bemutatott példában a havi rendszerességgel számított adatok alapján megállapítható, hogy a szállítók forgási sebessége minimum 4-szer (február) és maximum 19-szer hosszabb, mint a vevők forgási sebessége. A vevőktől a cég átlagosan 6 nap alatt kapja meg az eladott áru neki jutó ellenértékét, és ugyanakkor a szállítóknak 28nap és 121 nap közötti intervallumban fizet. Kis túlzással azt is mondható, hogy a szállítók pénzét forgatja minimum 22 és maximum 115 napig. Nem szabad elfelejteni, hogy ez utóbbi érték már kis híján 4 hónap, és egy négyhónapos likviditási hitelfelvétel kamatai a szállító oldaláról nem elhanyagolható pénzügyi költséget jelentenek.

Elképzelhető egy olyan megoldás is, hogy a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara keretein belül, az egyes ágazatok sajátosságait szem előtt tartva, figyelembe véve a prosperáló vállalkozások tapasztalatait, eddigi teljesítményét kialakuljon egy olyan kritériumrendszer, amely mind a szállítók, (termelők) mind a vevők (kereskedők) számára elfogadható keretek közé szorítja ezt a viselkedést. Ezzel párhuzamosan az APEH számára biztosítani kellene azt a törvényi felhatalmazást, hogy automatikusan adót rójon ki azokra

1. A vevők forgási sebessége az átlagos vevőállomány és a értékesítés árbevétel egy napra jutó részének a hányadosa – Átlagos vevőállomány / (Értékesítés nettó árbevétele:365)

2. A szállítók forgási sebessége az átlagos szállítóállomány és az egy napra jutó anyagjellegű ráfordítás hányadosa – Átlagos szállítóállomány / (Anyagjellegű ráfordítások:365)

a cégekre, és azt be is szedje, amelyek nem akarják elfogadni az új viselkedési formákat. Az büntetőadó alapját adhatná az átlagos vevőállomány, mértékét pedig az MNB kamat kétszerese, a késedelmi napokra számítva.

Ezzel az állam ki tudná kényszeríteni a fizetési fegyelem erősödését, azt amire a nagy kereskedelmi és termelő vállalatokkal szemben más jelenleg és eddig nem mutatkozott képesnek.

6. táblázat: Példa a kereskedelmi vállalat késedelmes fizetésével kapcsolatos hatásvizsgálathoz

Egy fiktív vállalat (MEGNYÚ-ZOM kereskedelmi Rt) adatai a következők:

Megnevezés	2006. 12. 31.	2007. 01. 31.	2007. 02. 28.	2007. 03. 31.
Átlagos vevőállomány	53.489 eFt	55.976 eFt	47.587 eFt	58.943 eFt
Átlagos szállítóállomány	68.736 eFt	75.981 eFt	54.732 eFt	65.916 eFt
Anyagjellegű ráfordítások	24.596 eFt	24.512 eFt	25.364 eFt	16.857 eFt
Értékesítés nettó árbevétele	254.369 eFt	315.847 eFt	199.857 eFt	296.587 eFt
Vevők forgási sebessége/ Vevőbeszedés átlagos időtartama	53.489/ 254.369:31= 53.489:8205,4 5=6,5 nap	55.976:10.188,61= 5,49 nap	47.587:7.137,75= 6,67 nap	58.943:9.567, 32= 6,16 nap
Szállítók forgási sebessége	68.736/ 24.596:31= 68.736:793,41 =86,63 nap	75.981:790,71= 96,09 nap	54.732:1.954,71= 28 nap	65.916:543,7 7= 121,22 nap

Forrás: Forrás: saját modellszámítás

Ha így–az adó oldaláról–kísérelnénk meg komplex módon követni és szankcionálni azt a mai gyakorlatot, mely lényegében a forgóeszközök térítésmentes átadására kényszeríti a nagyméretű kiskereskedelmi vállalatok beszállítóit, akkor ezzel olyan lépést tennénk előre, mely európai léptékben is úttörő lenne. Hasonlóan kellene eljárni minden olyan esetben, amikor a kereskedelmi vállalat olyan címen kér árengedményt, ami nincs arányban az általa nyújtott szolgáltatással. Ezzel egyidejűleg a beszállítókat fel kellene készíteni- például a kamaráknak- arra, hogy igenis követeljék meg és ellenőrizzék a kereskedelmi vállalat által a szerződésben tett –és kifizettetett – ígéretek betartását (pl. a merchandising terén).

A témában megjelent közlemény:

Lakner Z.: Turning the Rubik's cube: socio-economic modernisation, life quality, competitiveness and food research, Acta Alimentaria. 2008, vol. 37. no. 4, p.

5. TERMÉK-KÜLÖNLEGESSÉGEK ÉS ÉLELMISZERBIZTONSÁG

6. tézis Az élelmiszer-ellenőrzés rendszerének komplex átalakításával vissza kell állítanunk a magyar fogyasztó bizalmát az élelmiszerlánc termékei iránt.

Az 1990-es évek elejétől kezdve emelkedik a Magyarországra áramló import-élelmiszerek kiskereskedelmi forgalomban mért aránya. A piacot egyszerre jellemzi a fogyasztói érzékenység, a vásárlói tudatosság alacsony szintje, a kiskereskedelmi szektor erőfölénye, a beszállítók fokozódó kiszolgáltatottsága és az Európai Unió belüli élelmiszerkereskedelem gyakorlatban nehezen ellenőrizhető rendszere. A kereskedelmi láncok között kibontakozó erős verseny elsősorban a fogyasztói árak versenye lett, ahol a minőség szerepe kevésbé meghatározó. A fogyasztói árak versenyt a termelő finanszírozza, az évekig stagnáló beszállítói árakkal és a kereskedelmi költségtérítések változatos rendszerével (amelyek mértéke a beszállító árbevételének 10%-át is elérheti). A legális élelmiszer-előállítás eleve gyenge jövedelmezősége a tartósan alacsony árak miatt tovább csökkent, sok ágazatban nem téve lehetővé sem a bővített újratermelés finanszírozását, sem pedig a minőség szinten tartását. Az élelmiszertermelés egyes szereplői a feketegazdaságba helyezték át tevékenységük egy részét vagy egészét, amely az élelmiszerellenőrző hatóságok szerepének módosulása, kapacitásának és hatáskörének megváltozása miatt nehezen kontrollálható folyamat. Magukat megnevezni nem kívánó információforrásaink szerint hazánkban is megjelentek azok az Európa szerte jól ismert bűnözői csoportok, amelyek a szabályozási kiskapukra építve folytatnak illegális nemzetközi kereskedelmet (például hamisított okmányokkal, vagy okmányok nélkül utaztatva emberi fogyasztásra alkalmatlan árukat). Ezeknek az áruknak beszerzési költsége nincs, vagy elhanyagolható, hiszen gyakran veszélyes hulladékként tartják őket nyilván, amely kategória megsemmisítése a gyártó számára jelentős költségvonzattal jár. Ezek a csoportok gyakran a kereskedelmi láncok fontos beszállítói, hiszen amellett, hogy alkalmanként olcsó terméket biztosítanak, segítenek letörni a legális gazdaságban előállított termékek árait is. A helyzet javítása érdekében az élelmiszerbiztonsági rendszer átalakítására vonatkozóan az alábbi javaslatokat tesszük:

(1). Az élelmiszerbiztonság szavatolását szolgáló hatósági élelmiszer- és takarmány-ellenőrzések (továbbiakban: élelmiszerellenőrzés) jogi szabályozásában történt változások az elmúlt években nem segítették kellően az áttekinthetőséget és a hatékony működés biztosítását. Alapvető feladat a jogszabályi háttér mielőbbi ésszerűsítése és lehetőség szerinti egyszerűsítése, valamint a hatósági szankcionálás eszközzrendszerének átdolgozása annak érdekében, hogy a büntetéseknek valódi visszatartó hatása legyen.

(2). Az élelmiszerbiztonság tekintetében érintett szakhatósági- és intézményi hálózat szakmai felkészültsége megfelelő, felépítése azonban még az elmúlt években lezajló változások után is túlzottan tagoltnak mondható. Az FVM, az EüM és a GKM felügyelete alatt jelenleg több, különféle feladat- és hatáskörrel felruházott önálló szervezet működik. Ez nem tartható fent, mert az ezzel együtt járó infrastrukturális feltételrendszer biztosítása, a szakmai tevékenységet végzők munkájának támogatását ellátó személyi állomány megtartása és mindezen tényezők adminisztrációs vonzatai a hatósági munka más lényegi területeitől vonnak el jelentős forrásokat. Komoly problémát jelent, hogy a különböző szervezetek közötti együttműködés hivatalos keretei nem teljes körűen kidolgozottak, egyes területeken folyamatos kompetenciaharcok figyelhetők meg. A hazai

hatóságok tevékenységében továbbra is jelentős párhuzamosságok, hatásköri átfedések tapasztalhatók. Ez az ellenőrzési tevékenység komoly költséghatékonyságbeli romlásához vezet, valamint szükségtelen addicionális terhet ró az ellenőrzés körébe bevont vállalatokra is. Ebből adódóan mulhatatlanul szükséges az élelmiszerellenőrzés terén szerepet vállaló összes intézmény feladatainak pontos számbavétele, valamint kapacitásaiknak és jelenlegi kihasználtságuknak a felmérése, hogy megállapítható legyen, hol van szükség és lehetőség a széttagolt, esetenként más-más tárca felügyelete alá tartozó intézmények összevonására, átalakítására.

(3) Az élelmiszer- és takarmányellenőrzést a résztvevő hatóságok az élelmiszerlánc horizontális (termékfészeségenként) és vertikális (az élelmiszerlánc mentén, „from farm to fork”) síkjain, jogszabályban rögzített feladatkörüknek megfelelően látják el. A hatósági élelmiszerellenőrzések feladatkörök szerinti megosztását kormányrendelet rögzíti, amelyet azonban az egyes hatóságok eltérő módon értelmeznek. Nem tisztázott a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség (FVF) szerepe sem. Az FVF fontos feladatot lát el a fogyasztók érdekvédelmének területén, de szükségtelen és káros, ha az élelmiszerbiztonsági vizsgálatokat FVF végzi el (ebből országos szintű botrány – felesleges pánikkeltés – is keletkezett egy, az FVF hibájából tévesen megállapított fertőzöttség kapcsán). Javasoljuk, hogy az Főfelügyelőség élelmiszereket érintő ellenőrzései kizárólag a kereskedelmi egységek eladóteréből vett minták alapján történhessenek. Az FVF által elvégzett élelmiszer-vizsgálatoknak az élelmiszeripari termékek minőségi megfelelésére, valamint a címkén feltüntetett adatok elégségességére és valódiságára kell vonatkoznia (beltartalmi értékek, deklarált összetétel és egyéb termékjellemzők, minőségmegőrzési idő, tömeg, térfogat, származási hely, gyártó). Az FVF ellenőrzési tevékenységének nem lehet célja a termék élelmiszerbiztonsági szempontból történő értékelése. Ha az ellenőrzés során az élelmiszerbiztonságot érintő probléma gyanúja merül fel, úgy köteles az adott területen kompetens társhatóságot felkérni a szakhatósági vizsgálat lefolytatására és az esetlegesen szükséges szankció meghozatalára.

(4) Az illetékes hatóságok tevékenységét a 2003-ban megalapított Magyar Élelmiszer-biztonsági Hivatal (MÉBiH) lett volna hivatott koordinálni. Az eltelt időszak azonban teljes mértékben igazolta azokat a véleményeket, amelyek a MÉBiH jelen formában (hatósági jogkör és tényleges felügyeleti eszközök nélkül) történő létrehozása ellen szóltak. A hivatal marginális szerepre kárhóztatva, hatáskör, információ és a működéséhez szükséges pénzügyi feltételek hiányában az események követésére szorítkozik. A az ellenőrző hatóságok tevékenységének összehangolása, az esetleges átfedések kiküszöbölése, a hatékony, nemzetgazdasági érdekek figyelembe vételével megalkotott ellenőrzési tervek elkészítése, végrehajtása a különböző ellenőrző szervek működésének koordinálását, egységes szempontok szerinti, központi irányítását igényli. Ennek biztosítása érdekében szükséges a MÉBiH szerepének újragondolása és intézményi átszervezése, melynek célja egy, a kormányzati hierarchiában a minisztériumok felett álló intézmény (például a Miniszterelnöki Hivatalon belül működő, kormány megbízott, vagy kormánybiztos által irányított élelmiszerbiztonsági koordinációs hivatal) létrehozása. A koordinációs iroda önálló, előirányzatai felett teljes jogkörrel rendelkező költségvetési felügyeleti szervként koordinálná és hagyná jóvá a hatóságok élelmiszerellenőrzési terveinek elkészítését. A vizsgálatok lefolytatásához és az eredményeinek értékeléséhez szükséges forrásokat a tervek teljesülésének függvényében szintén ez a szerv folyósítaná. A hivatal további fontos feladata a kompetens hatóságok illetékességi területükön végzett,

saját kockázatbecslési tevékenységének koordinációja lenne. E hatáskörében, a szükségesnek ítélt esetekben, a hivatal a saját forrásai terhére kockázatbecslési tanulmányokat, kutatásokat rendelhetne meg.

(5) A közigazgatási struktúra átalakítására vonatkozó tervek keretei közt módot kell találni annak a paradox gyakorlatnak a megváltoztatására, hogy a hatósági állatorvos – aki e szerepkörében ellenőriz, engedélyez, tilt és büntet – egyben praktizáló, a termelői körrel üzleti alapon kapcsolatban álló élelmiszergazdasági szereplő lehessen. A hatósági tevékenységet élesen el kell választani az állategészségügyi szolgáltatási tevékenységtől. E problémával a jelenlegi szakmai vezetés és az országos főállatorvos is tisztában van, és mérlegeli a megoldási lehetőségeket.

(6) Az élelmiszerbiztonság szavatolását szolgáló élelmiszerellenőrzések tervezésénél fel kell állítani egy prioritási sorrendet, amely egyaránt magában foglalja az EU által meghatározott, kötelezően érvényesítendő szempontokat és a hazai tudományos kockázatbecslés eredményeit. Az ellenőrzési tevékenység költségvetését az ellenőrzési tervben szereplő feladatokhoz tételes formában hozzárendelve kell megszabni. Az ellenőrzési tervek jóváhagyását és teljesítésének vizsgálatát, valamint a forrás-hozzárendelést az élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos hatósági munka koordinálását végző legfelsőbb szintű testületnek (ÉKI) kell végeznie.

(7) Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után tömegesen jelentek meg hazánkban a silány minőségű és élelmiszerbiztonsági szempontból gyakran kifogásolható állapotú import-élelmiszerek. A lakosság és a szakma által támasztott elvárásokra e jelenség kezelésével kapcsolatban világos választ kell találni. A hazai élelmiszergyártók és feldolgozók mellett az élelmiszerimporttal foglalkozó cégek hazai telephelyein rendszeresen lefolytatott – kockázatbecslés segítségével kidolgozott – ellenőrző vizsgálatokkal kell elérni, hogy e tarthatatlan helyzet megnyugtatóan rendeződjön. Az ellenőrzések során talált, kifogásolt tételek esetén Magyarországnak a 178/2003 EK rendeletben foglaltak értelmében a RASFF (Rapid Alert System for Food and Feed) rendszer útján tájékoztatnia kell az Unió illetékes szerveit. A hivatkozott rendelet nyomkövethetőséget előíró cikkelyei alapján megállapított felelősségről a hazai közvéleményt is a MÉBiH-nek kellene tájékoztatni.

(8) Az emberi egészséget közvetlenül vagy közvetve veszélyeztető, a hazai vagy más ellenőrző hatóság által feltárt esetekben és az egyéb élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos ügyekben a közvélemény tájékoztatását kizárólagos hatáskörrel a koordinációs hivatal végezze. Az ellenőrző hatóságok sem a médián keresztül, sem saját honlapjukon nem tehetik közzé vizsgálati eredményeiket, továbbá azokat a koordinációs iroda előzetes jóváhagyása nélkül egyéb módon sem kommunikálhatják vagy kommentálhatják. Vezetőiknek viszont legyen joga munkatársat delegálni a koordinációs hivatal kommunikációért felelős bizottságába. Az elmúlt években jelentkezett élelmiszerbiztonsági botrányok során erős társadalmi igény mutatkozott a megbízható forrásból származó és hiteles tájékoztatásra. Az élelmiszerbiztonsági botrányok közegészségügyi és gazdasági károkozása gyakran nem mutat semmiféle arányosságot. A nemzetgazdaságot ért károk jelentősen csökkenthetőek a pánikhelyzetek kialakulásának elkerülésével, illetve mérséklésével. Ennek feltétele, hogy ne hangozzanak el különböző államigazgatási és hatósági szervek képviselőitől egymásnak ellentmondó nyilatkozatok, félinformációk, pánikkeltésre alkalmas, ellenőrizetlen forrásból származó adatok. A

hatékony kommunikáció eléréséhez azonban ki kell érdemelni a fogyasztók bizalmát. Ez csak úgy sikerülhet, ha a hatósági kommunikáció nem törekszik a valós tények elhallgatására, elfedésére, elferdítésére. Ugyanilyen fontos az is, hogy a fogyasztókat egyenrangú partnerként kezeljék a hatóságok, reagáljanak a megkeresésekre, vegyék figyelembe a lakossági véleményeket, döntési helyzetekben mérjék fel az elvárásaikat.

A társadalmi kommunikáció a kockázatkezelésben is megkerülhetetlen szerepet játszik: az élelmiszerekkel kapcsolatos megbetegedések eredete jelentős mértékben a háztartásokhoz vezethető vissza. A felmérések eredménye szerint ennek oka jelentős részben a fogyasztók által nem megfelelő körültekintéssel elvégzett élelmiszer-beszerzés, tárolás, kezelés és ételkészítés volt. A célirányos ismeretterjesztési kampányok tehát fontos és költséghatékony eszközei lehetnek az élelmiszerbiztonság megteremtésének.

A témakörben megjelent közlemények:

LAKNER, Z.; E., SZABÓ; INÉ, HAJDU: The 2004 paprika scandal: Anatomy of a food safety problem, *Studies in Agricultural Economics*; Vol. 102 pp. 67-82, 2005

Kasza Gy., Lakner Z.: The bird flu in mind of Hungarian consumers-lessons and experiences of a direct-question survey, *Acta Agraria Kaposvariensis* 10(2) pp. 229-237, 2006

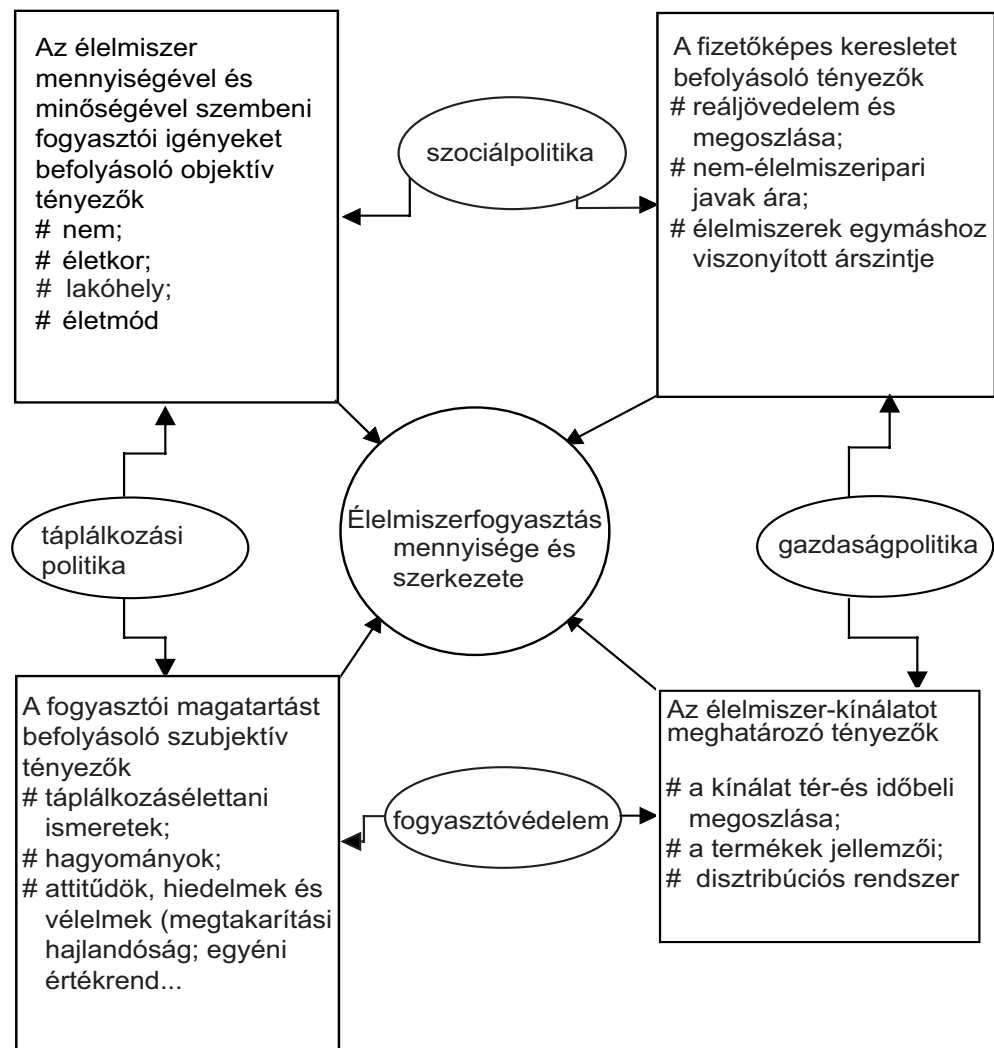
6. A TERMÉK-KÜLÖNLEGESSÉGEK ÉS A FOGYASZTÓ

7. tézis. A magyar élelmiszerfogyasztó magatartása rendkívül összetett, azt számos tényező befolyásolja. Ezek egy része (mindenekelőtt a jövedelem csökkenése) hátrányosan befolyásolja ugyan a speciális élelmiszerek keresletét, de -amint azt survey és conjoint elemzésekkel bebizonyítottuk- még így is megtalálhatók azok a fogyasztói szegmensek, melyek a termék-különlegességek fontos célpiacai lehetnek.

A nemzetközi és hazai szakirodalom eredményeire támaszkodva leíró modellt dolgozta ki az élelmiszerfogyasztást befolyásoló tényezők rendszerelmzésére (4. ábra). Ennek segítségével mód nyílt a fogyasztás várható irányainak feltárására.

4. ábra: Az élelmiszerfogyasztásra ható tényezők rendszere

Forrás: Saját szerkesztés

7. táblázat: Az élelmiszerfogyasztásra ható tényezők várható változása

Tényező	Hatása az élelmiszerkeresletre
Demográfiai tényezők	
A születésszám csökkenése	Csökkenő mennyiségi igények a bébiételekkel, gyermek tápszerekkel és egyéb jelentős részben, vagy teljes egészében a gyermekek ételmezését szolgáló készítményekkel szemben
A lakosság genetikai állományának romlása, korábban gyógyíthatatlannak vélt betegségek kezelésének a betegek számára az értelmes emberi élet fenntartásának lehetősége, új népbetegségek (pl. allergia) széleskörű elterjedése	Fokozódó szerepet kap a gyógy-ételmezés, a gyógyhatású készítmények alkalmazása, valamint a különböző betegségekben szenvedő speciális táplálkozás élettani igényeit kielégítő termékek előállítása
Az időskorú népesség létszámának és arányának növekedése	Növekszik az időskorúak sajátos igényeit kielégítő élelmiszerek iránti kereslet
Nő az idegenforgalom - hazánk egyre több polgára ismerheti meg más népek étkezési kultúráját	Fokozódó igény a külföldi konyhák sajátos termékei iránt
Emelkedik a Magyarországra turistaként beutazó külföldiek száma	A fokozódó idegenforgalom egyidejűleg ad lehetőséget a sajátos, különleges magyar termékek megismertetésére és arra, hogy a magyar cégek hazánkba látogató külföldieknek értékesítsék a világkonyha standard termékeit
Hosszabb távon fennmarad a két keresős család modell	Nő a munkahelyi étkeztetés és egyéb, házon kívüli étkezés jelentősége
Javul a lakosság lakás ellátottságának szintje, nő az egy főre jutó lakóterület nagysága	Fokozódó jelentőséget kap a nagyobb méretű csomagolásban előállított termék
Átalakuló életmód	
Növekvő jelentőséget kap a szabad idő és annak értelmes eltöltése	Fokozódik a gyorsan elkészíthető, konyhakész termékek kereslete
Fokozódik a motorizáció, a gépjárművezetés, a felnőtt lakosság többségének napi teendői közé tartozik.	Csökken az alkoholtartalmú italok iránti kereslet
Az életszínvonal emelkedésével és a napi munkaidő csökkenésével fokozódik a társasági érintkezés különböző formáinak szerepe és jelentősége, ezzel növekszik az étkezések társasági szerepe, emelkedhet a vendéglátóhelyek forgalma és látogatottsága	A vendéglátóipar egyre fontosabb megrendelőjévé válhat az élelmiszeripar termékeinek és ez megköveteli a sajátos igények rugalmas kielégítését

Módosuló értékek	
A tömegkommunikáció különböző csatornáinak további liberalizálásával ugrásszerűen megnő a lakosságra zúduló információk tömege és ez egyidejűleg jelentheti a tájékozottsági szint emelkedését, de magában hordozza annak veszélyét is, hogy az egyre szabadabbá váló média áltudományos állításokat közöl az egészségesnek vélt táplálkozásról és életmódról (is)	Fokozódó érdeklődés az új élelmiszerek és az új eddig ismeretlen táplálkozási szokások, illetve divatok iránt.
Csökken a család és a vallás szerepe a táplálkozási kultúra átadásában, közvetítésében és átörökítésében	Fokozódó lehetőség nyílik a (elsősorban fiatal) fogyasztók befolyásolására, fogyasztói értékrendszerük átalakítására
Sem a társadalmi értékítélet, sem a munkaerő piac nem fogadja el és nem tolerálja a deviáns viselkedést	A rendszeres alkoholfogyasztás, mindenképp a tömény-szeszek fogyasztása visszaszorul
Gazdasági feltételek	
A gazdasági válság hatására összességében csökkenő, mindjobban differenciálódó vásárlóerő	Differenciálódó termék-kereslet
Fokozódó nyomás nehezedik a különböző költségvetési intézményekre, gazdálkodásuk racionalizálása érdekében	A költségvetési intézmények gazdasági és élelmezési vezetői növekvő követelményeket támasztanak az élelmiszeripari termékek minőségével szemben és versenyeztetik a különböző beszállítókat, a minőség/ár feltételeknek történő megfelelés szempontjából
Javul több költségvetési szerv gazdálkodásának feltételei, ezért például a fegyveres testületek ki tudnak lépni a nagy mennyiséget alacsony áron rendelők köréből	Az élelmiszeripari termék előállítás számára felértékelődik a nagy fogyasztóknak történő szállítás lehetősége, ezek minőségi igényei egyre inkább megközelíthetik a nemzetközi színvonalat.
Átalakul a belkereskedelem szerkezete	Fokozódó minőségi követelmények a termékekkel szemben

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

Kutatásaink során számos piacszegmentációs vizsgálatot végeztünk. Ezeket conjoint elemzésekkel egészítettük ki.

Vizsgálatot végeztünk a hazai élelmiszerek és a korábbi EU tagállamok élelmiszer imázsának összehasonlítására. Klaszterelemzéssel megállapítottuk, hogy a megkérdezettek 15,6%-a a hazai termékek fogyasztásának elkötelezett híve, 84,4%- azonban olyan kis különbséget észlel a hazai (2. klaszter) ill. az import (3. klaszter) termékek javára, amely fokozottan igényli a marketingkommunikáció eszközeinek alkalmazását. A középosztály magatartását reprezentáló mintában a márkás termékekhez való ragaszkodás a megkérdezettek körében 43,8%, ennél nagyobb azok aránya, akik igyekeznek olcsón

vásárolni, de sokszor elégedetlenek választásukkal (53,9%), az olcsóságot szem előtt tartó vásárlás ma már kevesek jellemzője (2,3%).

A fogyasztó érték- és preferenciarendszerének feltárására irányuló vizsgálatunk során megállapítottuk, hogy a vásárlást befolyásoló szempontok között összességében a minőségtanúsító jel befolyása közepesnél valamivel nagyobb (3,65), a gyártó országe közepes (3,2), a gyártó régióé pedig a legkisebb (2,36). Három fogyasztói klasztert különítettünk el (racionálisan mérlegelő minőségközpontú – 20%; kívülről irányított döntéshozó – 30%; ártudatos – 50%). Vizsgálataink alapján részletesen jellemeztük a klaszterek vásárlási döntéshozatali módszereit és ezen belül értelmeztük a származási hellyel megjelölt élelmiszerek megítélésének különbségeit.

Vizsgáltuk a földrajzi helyre utaló megnevezésű élelmiszerek fogyasztói értelmezését.

A felkínált asszociációkhoz nagyfokú bizonytalanságot rendeltek.

- Legnagyobb gyakorisággal azt vélelmezték, hogy a földrajzi hely az előállító telephelyére utal.
- A képzettebbek jobban azonosultak a pozitív asszociációkkal, mint az alacsonyabb végzettségűek.
- A korral növekvő a pozitív asszociációval rendelkezők aránya.
- A felkínált asszociációk együttes előfordulása alapján három észlelési mintázatot tártunk fel.

Megállapítottuk, hogy az eredetjelzők jelen alkalmazási gyakorlata nem szolgálja megfelelően a fogyasztók eligazodását.

A *“hagyományos és tájjellegű élelmiszerek”* fogalom fogyasztói értelmezésének vizsgálata során megállapítottuk, hogy e termékkörhöz három fogalom kötődik: a hagyományos készítmény (69,3% - minőség dimenzió), a történetiség – már a nagyszüleim is ismerték (63,1% - idő dimenzió), és a földrajzi hely, ahol a leghíresebb (59,7% -hely dimenzió). Ezen termékek iránt mutatott attitűdöt vizsgálva megállapítottuk, hogy a 45 év feletti fogyasztórétég a legérdeklődőbb a régiós termékek megismerésére. Az eredet – és minőségjelzők jövője szempontjából kedvező vizsgálati eredmény, hogy a régiós különbségek hangsúlyozása mögött a fogyasztók egyértelműen minőségjobbletet feltételeznek. Klaszterelemzéssel megállapítottuk, hogy a szülő- és lakóhelyhez közeli termékeket előnyben részesítők (értékkörző fogyasztók – a megkérdezettek 41%-a) nyitottabbak más régiók értékeinek megismerésére továbbá határozottabban fogalmazzák meg a hagyományos termékekkel kapcsolatos elvárásaikat is.

Termékcsoport mélységben végzett vizsgálataink (hagyományos húskészítmények, méz) célja a fogyasztói magatartást befolyásoló tényezők minél szélesebb összefüggésrendszerének feltárása volt. A hagyományos és tájjellegű húskészítményekkel kapcsolatos attitűd- és fizetési hajlandóság vizsgálata során megállapítottuk, hogy

Az imázs transzfer kedvezően hat az új választékok vásárlási hajlandóságára: a fogyasztó kisebb kockázatot észlel az ismeretlen termék jóságának előzetes becslésekor, mint amekkora veszteség éri, hogy esetleg egy neki tetsző termékről nem szerez tudomást.

- A regionális húskészítményekkel kapcsolatos attitűd pozitív.

- A férfiak kevésbé érvényesítenek döntéseikben táplálkozástani szempontot és szívesebben próbálnak ki új ízeket.
- A felsőfokú végzettségűek attitűdje a legpozitívabb.
- A legjobban tetsző termékért a fogyasztók által kínált ár májas készítményeknél és szárazkolbásznál a jó minőségű termék bolti árához hasonló, szalámi esetében ennél kevesebb. A bolti árat lényegesen meghaladó, kiemelkedő árat kizárólag az érzékszervi kóstolás alapján a fogyasztó nem hajlandó fizetni, ahhoz a termékelőnyök meggyőző kommunikációja szükséges.
- A nagyobb fogyasztási kultúrával rendelkező fogyasztói kör (változatosságot kedvelő tájékozott klaszter – 37,2%) a legfogékonyabb az újdonságok kipróbálására és a fizetési hajlandóság is itt a legnagyobb.
- Figyelmeztető jelként értelmezhető a képzésre szoruló mérsékelt fogyasztású klaszter összetétele, melyben lényeges szerep jut a legfiatalabb korosztálynak (18-24 évesek). E csoportban a fogyasztási kultúra, a termékhez kapcsolódó ismeretszint és a fizetési hajlandóság is mérsékelt.

Méz vizsgálataink alapján megállapítottuk, hogy:

- Egy – elsősorban fiatal fogyasztókat tömörítő - fogyasztói szegmensben az akácméz kedveltségét az erdei méz kedveltsége meghaladta. Érzékszervi kedveltség alapján három klasztert különítettünk el, és megállapítottuk, hogy közülük a változatos ízekre nyitott csoport (megkérdezettek 40%-a; jellemző fogyasztója a 45 év feletti, képzett budapesti lakos) fogyasztói attitűdje a legkedvezőbb a mézfogyasztási ismeretek és szokások figyelembe vételével is, a fizetési hajlandóságban azonban nincs szignifikáns különbség a klaszterek között.
- A fiatalabb kor nagyobb fizetési hajlandósággal jár.
- Az eredetjelzők fogyasztói döntésekre gyakorolt hatását Magyarországon elsőként vizsgáltuk conjoint analízissel. Az egyéni részhasznosságok alapján három klasztert különítettünk el. Megállapítottuk, hogy a fogyasztók 40,9%-a számára az akácméz származási helye nem bír jelentőséggel, 33,5%-uk az alföldi, 25,6%-uk pedig a nyírségi származást részesíti előnyben. A beszerzési hely fontossága még a származásnál is nagyobb: megbízható rokontól, ismerősön keresztül vásárolnak a fogyasztók a legszívesebben.

A magyar fogyasztók körében – jelentős késéssel ugyan, de - ugyanazok a differenciálódási – szegmentálódási folyamatok mennek végbe, mint a nyugat-európai gazdaságilag fejlett országokban. Az átalakulás még korántsem teljes, de a hazai fogyasztó szintén több szempontú döntéshozó, melyben a minőség különböző dimenziói fokozódó szerepet játszanak. A fogyasztói oldalt ugyanakkor erős jövedelmi különbségek, a fejlett országokhoz viszonyítva pedig jelentős jövedelmi lemaradás jellemzi. Ezt a „késlekedést” mutattuk ki mi is az eredet- és minőségjelzővel ellátott termékekkel szembeni attitűd több konkrét megnyilvánulásában (pl. minőségjobbletet feltételeznek ezen termékeknél, de a fizetési hajlandóság mérsékelt; szegényes a regionális termékekkel kapcsolatos ismeret; a minőségtanúsító jel használata a döntési szituációban csekély ill. közepes között változik; a fogyasztók legelterjedtebb választási stratégiája még a középosztály esetében is az olcsó

vásárlásra való törekvés és ennek következményeként a választással való utólagos elégedetlenség). A lehetőségekre utaló kutatási eredmény, hogy a nagyobb reklám és PR támogatással működtetett Kiváló Magyar Élelmiszer védjegy a fogyasztók megnyerésének alkalmas eszközévé tehető (az érdekeltek ehhez kapcsolták a legnagyobb bizalmat a jó minőség vizsgált biztosítékai közül).

Vizsgálatainkban a megkérdezetteknek többnyire mintegy 30-40%-a mutatott kedvező attitűdöt az eredet ill. minőségjelzővel megkülönböztetett termékek vonatkozásában.

Kiemelendő fogyasztói oldalról továbbá, hogy a 45 év feletti fogyasztórétteg mutatja a hazai termékek iránt a legnagyobb lojalitást, és azoknak a fogyasztói szegmenseknek is ők a jellemző képviselői, akik vizsgálatainkban a regionális termékek iránt a legnagyobb elkötelezettséget, a legpozitívabb attitűdöt mutatták. A felsőfokú végzettségűek körében is összességében nagyobb tájékozottságot és nyitottságot tapasztaltunk az eredet-és minőségjelzők alkalmazásával kapcsolatosan.

A felsőfokú végzettségű, 45 év feletti korosztály alkotja döntően azt a véleményvezető, középosztálybeli szegmenst, amely az eredet- és minőségjelzővel ellátott termékek elsődleges célcsoportjaként határozható meg.

Megállapítottuk továbbá, hogy egy, többségében a fiatal (18-34 év között) korosztályból álló fogyasztói szegmens a hazainál kedvezőbben értékeli a korábbi EU tagországok élelmiszereinek minőségét. Ez a korcsoport táplálkozási szokásaiban is kevésbé kötődik a hagyományokhoz. A fiatal fogyasztók tehát kiemelt figyelmet érdemelnek, célzott kommunikációra van szükség körükben a hazai, a regionális és a hagyományos termékek termékélelmiszereinek megismertetésére és elfogadtatására. Ha ezt a korcsoportot szem előtt tévesztjük, piacvesztéssel számolhat a hazai élelmiszeripar. A fiatalok számára szolgáló kommunikációban különösen fontos a hagyományok újraértelmezése, mai életmódunkhoz történő alakítása, divatossá tétele.

A termékek regionális származásával, készítményével, felhasználási lehetőségeivel stb. kapcsolatos differenciáltabb ismeretek a mi vizsgálataink szerint is nagyobb elkötelezettséggel, kedvezőbb attitűddel járnak. A táplálkozási kultúra ápolása, ismereteinek közvetítése, népszerűsítése, az egészséges táplálkozással, a fenntartható fejlődéssel való ötvözése a társadalmi kommunikáció egészen keresztül valósul meg, de meghatározó eleme az a kommunikációs stratégia és mondanivaló, amelyet a közösségi marketing szervezet képvisel.

A nagyobb ismeretek valamint a pozitív attitűd gyakorlatban is jelentkező magatartássá formálása nem könnyű kommunikációs feladat. Lényeges az árban és hozzáférhetőségben is elérhető termékválaszték, amely csábító és lehetőséget ad a kipróbálásra. Megfontolandónak tartjuk a témakör népszerűsítését az elsődleges célcsoport számára mértékadó referencia személyekkel. Ezt az irodalomból jól ismert és hatékonynak tartott megközelítést mindaddig közösségi marketing célokra kevésbé alkalmazták.

Húskészítményekkel végzett modell vizsgálataink során megállapítottuk, hogy 10-15%-ra tehető az az árkülönbség (reális ár – elfogadható ár), amelyet a fogyasztó kedvező érzékszervi tapasztalatok esetén még tolerál, azaz ennél nagyobb árkülönbség esetén már erőteljes meggyőzést, kommunikációs támogatást igényel döntéshozatalában. Ez a

viszonylag kis különbség a magyar fogyasztó érzékenységével is szoros összefüggésben áll. Jelzi ugyanakkor azt is, hogy a fogyasztó érzékszervi észlelése és a termékhasznosság észlelése közötti kapcsolat nem lineáris. A termékhasznosság észlelésbe olyan jellemzők is beletartoznak, mint a hagyományos készítmény, a ritkaság érték, a kézműves előállítás, a válogatott minőségű alapanyag felhasználása, a hosszabb érlelés, adalékanyag mentesség, presztizs érték stb., amely érzékszervi úton nem vagy csak pontatlanul kontrollálható. Ezekben az esetekben tehát ezeket az értékeket, termékjelölőket hitelt érdemlően és vágykeltően szükséges kommunikálni. Az eredet-és minőségjelzőkkel kapcsolatos témakör legnagyobb kommunikációs kihívása, hogy ezeket a tömegtermékekhez képest kis mennyiségben rendelkezésre álló termékek előnyös sajátosságait, kiemelkedő termékjellemzőit hogyan lehet költség hatékonyan közvetíteni. Az információ túltelítettség korában, a multicégek reklámdömpingje közepette hogyan ragadható meg a figyelem és a vehető fel a verseny? Ehhez lehet fogódzkodó a régióimázs építés, az internetes fogyasztó tájékoztató portálok, amelyeknek nálunk még a csírái is alig lelhetőek fel. A leghatékonyabb megoldás természetesen az, ha ezek a termékek a fogyasztó értékrendjének oly mértékben részesei, hogy tudatosan keresi ezeket. Környezetvédelemi, egészségügyi, etikai, hedonisztikus megfontolások egyaránt hozzájárulhatnak ezen termékek tudatos előnyben részesítéséhez. A kommunikáció során fontos a csomagolás esztétikussága, a szimbolikus termékjellemzők határozott kifejezése, továbbá lehetőség szerint a divattal és az egészséges táplálkozással való kapcsolat hangsúlyozása.

Vizsgálataink rámutattak arra is, hogy a különböző termékcsoporthoz tartozó hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piaci esélyei nem azonosak. Azoknál a termékeknél számíthatunk szélesebb fogyasztói körben sikerre, ahol a termékcsoporthoz tartozó fogyasztói kedveltsége nagy, a táplálkozáskultúrában jelenleg is fontos szerepet tölt be, továbbá érzelmi vonatkozások is fellelhetőek a termékválasztáshoz kapcsolatosan. A szárazkolbászok és a májas készítmények esetében a tapasztalatok egyértelműen pozitívak voltak, míg a méz esetében a közeljövőben kevés esély mutatkozik a fajtamézek megbecsülésére, továbbá az akácméz regionális minőségi különbségei elismerésére.

A fogyasztók számára a hagyományos technológia minőségjelző értéke nagyobb, mint a regionális származásé. Az elmúlt két emberöltő alatt – néhány híres kivételtől eltekintve -megfelelő gyakorlati tapasztalat híján elhalványultak a regionális származáshoz társítható kedvező tapasztalatok, ezek családi hagyományozódása elmaradt. A társadalmi szinten közismert védett eredet-megjelölésű termékek (pl. kalocsai fűszerpaprika, makói hagyma) kivételével a régiók specialitásainak ismerete gyenge, a régióimázs kialakulatlan. A régióimázs élelmiszer vetületét a HÍR termékekre javasoljuk alapozni, s ebből a karakterisztikus képből profitálhat a későbbiekben a többi régiós élelmiszer is.

Keresleti oldalról a fogyasztók fizetőképes kereslete az a korlát, amellyel alapvetően szembesülnek az eredet- és minőségjelzőkre építő piacbővítő törekvések. A jövőben megítélésünk szerint azonban fokozatos piacbővülés várható a regionális termékszegmensben is a fizetőképes kereslet növekedésének függvényében. A témakör marketingkommunikációjára történő ráfordítások tehát nem hiábavalók, de csak az érdekelt kis- és középvállalkozásokra nem terhelhetők azok tőkeereje és hiányos marketingkommunikációs ismeretei folytán. A fogyasztói magatartást illetően bizakodásra ad okot a regionális és hagyományos termékekhez fűződő pozitív attitűd, amely – tekintetbe véve a téma mintegy két emberöltős háttérbe szorítottságát- igen jó adaptációs készségről, rugalmasságról és tanulni vágyásról tesz tanúbizonyságot.

A témakörben megjelent közlemények:

Szabó, E.: Az eredet-és minőségjelzők alkalmazásának feltételei és lehetőségei a marketing-kommunikációban, Doktori Értekezés, BCE, Tájékoztatási és Döntéstámogató rendszerek doktori iskola, 2007

Lakner Z., Hajdu I. N., Bánáti D., Szabó E., Kasza G.: The application of multivariate statistical methods for understanding food consumer behaviour., Studies in Agricultural Economics. 2006, vol. 105. no. p. 59- 71., 2008

7. ÖSSZEFOGLALÓ KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

8. tézis. Kutasaink során a Michael PORTER által kidolgozott négy tényezős versenyképesség-modell segítségével elemeztük a magyar élelmiszergazdaság helyzetét, fejlődésének lehetőségeit, a versenyképességet szolgáló gazdaságpolitikai eszköztár alkalmazhatóságát a differenciáló stratégia megvalósíthatóságának vizsgálata szempontjából. (8. táblázat)

8. táblázat: A magyar élelmiszergazdaság helyzete a Porter-féle négytényezős versenyképesség modell tükrében

Erősségek	Gyengeségek
Erőforrások	
Természeti és gazdaságföldrajzi feltételek	
nagy számú faj és fajta jó minőségű termesztését lehetővé tevő természeti feltételek	viszonylag egysíkú faj és fajtaszerkezet, számos munkaigényes, vagy jelentős tőke lekötést megkövetelő faj- és fajta háttérbe szorul
hazánk gazdaságföldrajzi helyzetéből adódóan közelség mind a nyugat-európai, mind a balkáni, szovjet-utódállamok-beli és egyéb piacokhoz	a szállítási infrastruktúra továbbra is fejletlen, elengedhetetlen az vasúthálózat bővítése és a korszerű, multimodális logisztikai központok kialakítása
Humán erőforrás	
az agrártermelés jelentős hagyományai	a termelés romló gazdaságossága
több generációra visszanyúló termelőállítási kultúra	korszerű alap-és középfokú szakképzési intézmények és hatékony, széles körben elérhető szaktanácsadási rendszer hiánya
az agrártermék- előállítás sok esetben a paraszti életmód szerves részét képezte	csökkenő érdekeltség, gyakran bizonytalan értékesítési lehetőségek
viszonylag olcsó, különleges minőségű termékek előállítását lehetővé tevő munkaerő a természetben és a feldolgozásban	a munkaerőhöz kapcsolódó elvonások (SZJA, TB) nemzetközi összehasonlításban is magasak
a szektor versenyképességét biztosító képzési feltételrendszer megléte	egyre kevésbé van mód az intézményhálózat és a képzés színvonalának fenntartására, illetve korszerűsítésére
Műszaki – technológiai feltételek	
mennyiségi szempontból kielégítő méretű élelmiszeripari feldolgozó kapacitások	a feldolgozó kapacitások műszaki-technológiai színvonala egyenetlen

egyres termékcsoporthoz, illetve feldolgozó vonalakon világszínvonalú technológiák alkalmazása;	a vállalkozások műszaki - technológiai színvonala sok esetben kritikusan alacsony
a magyar mezőgazdasági termelési és feldolgozás-technológiai kutatás és fejlesztés jelentős hagyományai; bizonyos területeken nemzetközi elismertsége	az agrártermelést és az élelmiszeripari feldolgozást szolgáló kutató-fejlesztő vállalkozások helyzete gyorsan romlik
Pénzügyi feltételek	
Európai Unió és nemzeti többlettörzsek bevonásának lehetősége	a magyar tulajdonú kis-és közép vállalkozásoknál jelentős a tőkehiány
Vállalati struktúra és stratégiák	
a feldolgozásban a kis- közép- és nagy üzemek megléte, a közöttük lévő munkamegosztás optimalizálására ad lehetőséget	az élelmiszeripari vállalatok bizonytalan tulajdoni és/vagy pénzügyi helyzete sok esetben nem teszi lehetővé következetes vállalati stratégia megvalósítását
a magyar termelők és feldolgozók az erőforrás-korlátos gazdálkodás körülményei között mindinkább megtanulják a költségtakarékos gazdálkodást és az optimális erőforrás kombinációt	az agrárrolló nyílása és a feldolgozóiparból történő jövedelem kivonás sok esetben az egyszerű újratermelés lehetőségét is alig biztosítja
Belföldi piac helyzete	
lassan ugyan, de növekszik a magyar fogyasztó igényessége és tudatossága	erőteljes vásárlóerő- differenciálódás;
a fejlett országokat jellemző fogyasztói magatartás-minták térhódítása	továbbra is jelentős szürke-és feketegazdaság
Kapcsolódó és kiegészítő szakágazatok helyzete	
több mint tíz éves tapasztalatok a kollektív agrármarketing-tevékenység területén	továbbra sincs elfogadott, az agrármarketinget komplex módon szabályozó agrármarketing törvény
létrejött a fejlett piacgazdaság működési mechanizmusát szolgáló alapvető szabályozási keretek és intézmények	hiányos az információs rendszer, gyenge a szerződéses fegyelem
fejlődő pénzügyi kultúra	a gazdálkodó szervezetek számára továbbra is nehéz a hitelhez jutás, részben a fedezethiány, részben a tevékenység alacsony nyereségtartalma miatt
Lehetőségek	Veszélyek

a faj- és fajtaszerkezet korszerűsítése	a szektorban meglévő tőkehiány miatt konzerválódhat a már napjainkban is elavult termékszerkezet
az egyes tájegységek sajátos adottságait messzemenően figyelembe vevő tájtermesztés kialakulása	a termelés gazdaságosságának alacsony színvonalából és a piac bizonytalanságából adódóan csökkenő termelési kedv
korszerű térinformatikai rendszerekkel támogatott átfogó szaktanácsadó hálózat kiépítése	a rendelkezésre álló források hiánya miatt a kertészeti termelők egyre kevésbé ismerik meg a korszerű fajtákat, termelési módszereket és eszközöket
integrált termesztés és biotermesztés megvalósítása	nem kellően szigorú környezetvédelmi szabályok hiányában fokozódó ipari környezet szennyezés, növekedhet a célszerűtlen műtrágyázásból és növényvédőszer felhasználásából adódó, a minőséget veszélyeztető környezeti károk veszélye
a termékszerkezetben fokozható volna a munkaigényes termékek aránya	Számos közép-és kelet európai állam, valamint sok fejlődő ország a magyarországinál is olcsóbb munkaerővel rendelkezik
magasabb hozzáadott érték tartalmú, különleges minőségű, speciális termékek előállítására	az erősödő importverseny éppen azokat a hazai fogyasztói rétegeket célozza meg, melyek ezen termékek belföldi piacát képezhetnék
komplex termelési és feldolgozás technológiai rendszerek értékesítése az egykori szovjet tagköztársaságokba és fejlődő országokba	hosszú távon az ilyen rendszerek telepítésével saját konkurenciánkat teremthetjük meg
optimálisan diverzifikált piaci szerkezet és termék struktúra kialakítása	kellő ösztönzés hiányában fennáll annak veszélye, hogy a termék előállítók az alacsonyabb követelményeket támaztó piacok felé orientálódnak
korszerű, a nyersanyagok beltartalmi értékeit megőrző feldolgozástechnológiák kialakítása	az élelmiszeripari vállalatok gazdasági ellehetetlenülése nem teszi lehetővé a minőségi terelésre módot adó műszaki-technológiai háttér kialakítását
a magyarországi agrártermelés és feldolgozás a nemzetgazdaság egyik húzóágazata lehet, keresletet támasztva például a mező- és élelmiszeripari gépgyártás termékei iránt	az egykor világszínvonalú, napjainkban inkább csak vegetáló hazai mező- és élelmiszeripari gépgyártás versenyképessége tovább romlik
a korszerű áruvá készítő gépsorok és hűtőházak kialakításával mód nyílik a versenyképes, magasabb hozzáadott érték tartalmú termékek előállítására	ha a minőségorientált agrártermelés, és értékesítés műszaki-technológiai fejlesztésének feltételeit nem teremtjük meg, kiszorulunk a fejlett országok piacairól
koncessziós szerződések keretében magyar élelmiszereket árusító bolthálózatok kialakítása külföldön	az egykori KGST piacokról is kiszorulunk a fejlett országok államilag erősen támogatott agresszív export bővítésének következtében

piaci pozícióink javítása a termékszerkezet bővítésével és a Magyarországról kialakított országkép javításával	a jelentős túltermeléssel küzdő országok (mind nehezebben teljesíthető) minőségi követelményeket támaszt az importált termékekkel szemben
a belföldi fogyasztás mennyiségének és értékének növelése	a vásárlóerő további csökkenése a fizetőképes kereslet zsugorodásához és a saját előállítású termékek fogyasztásának növekedéséhez vezet
a termelők tulajdonában lévő értékesítési szövetkezetek megerősítése, a termékút lerövidítése a minőség javítása és a logisztikai költségek csökkentése érdekében	a multinacionális kereskedelmi vállalatoknak az alacsony árak elérésére irányuló stratégiája további jövedelem kivonást okoz a szektorból és így veszélyeztetettek a minőségorientált termelés feltételei

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

Az elemzés alapján megfogalmazhatók az élelmiszergazdasági termékek versenyképességének növelését szolgáló gazdaságpolitikai eszköztár főbb összetevői (9. táblázat).

9. táblázat: Az élelmiszergazdasági termékek optimális minőségi színvonalának elérését támogató gazdaságpolitikai eszköztár főbb összetevői

Cél	Gazdaságpolitikai eszköztár
A szektor erőforrásai és azok kihasználtságának fejlesztése	
A természeti erőforrások megőrzése és azok hatékonyabb kiaknázása	Az egyenletes minőségű termelés biztosító infrastruktúra támogatása (pl. öntözés)
	Tájékozott tájtermesztést megalapozó, integrált térinformatikai rendszer kialakítása
	A mezőgazdasági termelés műszaki – technológiai színvonalának fejlesztését, a termelés biológiai alapjainak korszerűsítését szolgáló támogatási rendszer
	A sajátos hazai agroökológiai adottságokat kiaknázni képes eredetvédelmi rendszer, termőhelyre alapozott imázsépítés
	Ésszerű mértékű környezetvédelmi előírások és azok következetesebb alkalmazása
A mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés közgazdasági feltételeinek stabilizálása	
Az emberi erőforrások jobb kiaknázása és fejlesztése	Az optimális minőség/költség –központú termelést segítő szaktanácsadási-képzési-továbbképzési rendszer fejlesztése

	Felsőoktatás fejlesztése, a rendelkezésre álló erőforrások racionálisabb felhasználása
A termelés műszaki - technológiai kultúrájának, hagyományainak kiaknázása,	A kutatásra és fejlesztésre rendelkezésre álló emberi és tárgyi erőforrások átcsoportosítása és jobb hasznosítása
A know-how fejlesztése	Fajtahasználattal kapcsolatos szerzői jogi oltalom kérdéseinek rendezése
	A "horizontális", a gazdasági szereplők széles körét érintő vállalkozásbarát pénzügyi környezet kialakítása
A fejlesztéshez szükséges pénzügyi források bővítése	Tőkepiaci intézmények (pl. tőzsde, közraktározás) fejlesztése
	Különböző csatornákon keresztül megvalósuló állami elvonások arányának csökkentése
Belföldi piac építése	
Az illegális piaci értékesítés részarányának csökkentése	A fekete gazdaság elleni harc eszközeinek rendszerszemléletű kimunkálása és átgondolt alkalmazása
Aggregált élelmiszerkereslet növelése	Az adórendszer módosítása a családméret figyelembe-vételével
A fogyasztók táplálkozási ismereteinek növelése	Nemzeti étellemezéspolitikai és akcióprogram kialakítása és megvalósítása az érintett tárcák részvételével
Vállalati struktúra és stratégiák	
Kisvállalkozások szelektív fejlesztése	Clusterek szervezése a francia "versenyképességi pólusok" mintájára
Erőfölényes helyzetek kialakulásának megelőzése	Hatékony fúziókontroll és kartellszabályozás
Kapcsolódó és kiegészítő nemzetgazdasági területek	
Logisztikai infrastruktúra kiemelt fejlesztése	A logisztikai infrastruktúra átfogó modernizálása a vasúti, közúti és folyami áruszállítás korszerűsítésével, a multimodális logisztikai szolgáltató központok fejlesztésével
Minőségorientált exportbővítés támogatása	Gazdaságdiplomáciai erőfeszítések a piac bővítésére; Közösségi marketingtevékenység támogatása; Ország, - termőhely - és termékimázs fejlesztése

Forrás: saját szerkesztés

A bemutatott tényezők elemzése alapján kijelölhetők a közeljövő főbb kutatási irányai is. Ezek meghatározása és folyamatos frissítése azért alapvető jelentőségű, mert a gyorsan

változó gazdasági-társadalmi erőterben új kihívásokkal szembesülünk. Ezek közül legfontosabb napjainkban-nyilvánvaló módon-a gazdasági világválság. Ez azonban-paradox módon éppen azt erősíti meg, hogy a termék-különlegességek gyártásának növekvő fontosságú helye van az agáriumban és a vidéfejlesztésben. Ebből adódóan jövőbeni kutatásaink főbb irányai alapvetően a megkezdett munka folytatását jelentik. Ezeket az 5. ábrán foglaljuk össze.

5. ábra: Kutatómunkánk tervezett főbb irányai a következő évekre

